

Az első magyar irodalmi Nobel-díj

Mór Jancsó-portrék

Arany János-émlékiállítás a Petőfi Irodalmi Múzeumban

Beszélgetés H. Bagó Ilonával a Gát utcai József Attila-kiállítás kapcsán

A TARTALOMBÓL:

HÍREK 2. oldal

KIÁLLÍTÁSOK

„...akcióba kezd az arc...”
Móricz-portrék 3. oldal

„Költő hazudj, de rajt' ne fogjanak!”
Az Arany János-kiállítás megnyitójának szövege 4-5. oldal

„Mondacsok”
Csokor Arany János humoros-ironikus műveiből 6. oldal

Örkény-ritkaságok magnó-és videofelvételen 6. oldal

INTERJÚ

A textus és a temporalitás megjelenítési lehetőségei
Beszélgetés H. Bagó Ilonával a Gát utcai József Attila-kiállítás kapcsán 7-9. oldal

KONFERENCIÁK

moriczsigmond@XXIszazad.hu 10. oldal

Az alkotó és műve a kultikus aktusok fényében 11. oldal

A hagyomány feladata 12. oldal

EMLÉKHELYEK

Vidéki emlékhelyek: kényszer vagy lehetőség? 13. oldal

„...feloldhatatlan kötelek vannak azon földhez, mely az én szebb korom napjait látta”
Az egyházashetyei Berzsenyi Dániel Emlékház új kiállításának megnyitója 14-15. oldal

„...végtére hazatértek Csöngére”
A csöngői Weöres Sándor-kiállítás megnyitójának szövegének rövidített változata 16. oldal

ÉVFORDULÓ

Programok Ady Endre születésének 125. évfordulója alkalmából 17. oldal

Elment a bibliográfus

Reguli Ernő emlékére
A „magvető” üzenetei Irodalmi megemlékezés Kossuth Lajos születésének 200. évfordulóján 18. oldal

Kávé, szakma, szendvics, beszélgetés
A Múzeumi Sajtókávéház programsorozata 19. oldal

INFORMÁCIÓ

20. oldal

A **Petőfi Irodalmi Múzeum Baráti Köre** immár harmadik összejövetelét tartotta 2002. szeptember 19-én: a Hang- és Videótár műhelytitkaiba tekinthettek bele az érdeklődők. Maróti István fősztályvezető a Tár létrejöttével, eddigi történetével ismertette meg a közönséget, a kollégák humoros és informatív videofilmet készítettek munkájukról, majd bemutattak egy-egy némafilmrészletet Kosztolányi Dezsőről és Karinthy Frigyesről, hangfelvételt pedig Márai Sándor végrendelezését hallhatták a résztvevők.

A Baráti Körbe jelentkezni név, foglalkozás és lakcím megadásával Sulyok Bernadettnél lehet a Közművelődési és Marketing Fősztályon (tel.: 317-3611/246).

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Múzeumi Osztályán 2002. szeptember 2-án adták át az idei **nívódíjakat. Kemény Gyula**, a Petőfi Irodalmi Múzeum kiállításrendezője, a Szerb Antal-, valamint a Vajda János-émlékiállítások tervezéséért és kivitelezéséért részesült ebben a kitüntetésben.

Az Írók a nagyvilágból - Írók a nagyvilágból sorozat szeptemberi vendége, **Mócsi Ferenc** Chicagóból érkezett. A „szívünkben kegyetlenül ártatlanok” címmel rendezett estjén régi barátja és kritikusa, Szokolczay Lajos irodalomtörténész faggatta pályájáról. Életmű-beszélgetés fültanú lehetett az érdeklődők, hiszen a vallomás során diákkorától követhették nyomon a költő, lapszerkesztő életútját. 1970-ben hagyta el Magyarországot, Belgiumban, a Leuveni Katolikus Egyetemen szlavisztikát tanult, s 1974 óta él az Egyesült Államokban, Chicagóban. A *Szivárvány* című lapot 1980-tól szerkesztette, 1992-től Zalán Tiborral. Sajnos napjainkban szűnt meg az irodalmi, művészeti és kritikai szemle kiadása. Mócsi Ferenc bölcséleti verseit a *MÓ-TAO 365* verseskötetből Papp Zoltán színművész tolmácsolta, de maga a szerző is olvasott fel legújabb verseiből, s a kétnyelvű *Énekek éneke 47* című kötetéből. Ez utóbbinak külön érdekessége, hogy a Miami-ban élő Hargitai Péter, az Amerikai Költő Akadémia tudományos munkatársa lett „társ szerzője” vendégünknek, Mócsi Fe-

rencnek, aki a Költők Világkongresszusán 1984-ben, Marra-kesben tiszteletbeli doktori címet kapott. A szerző jóvoltából könyvtárunk gazdagabb lett jónéhány dedikált verseskötettel és irodalmi lappal.

Kertész Imre kapta az idei, 101. irodalmi Nobel-díjat. Az 1929-ben született író az első magyar, aki ebben az elismerésben részesülhetett. A *Sorstalanság* című regény szerzője olyan jelöltek közül lett díjazott, mint az amerikai Philip Roth, John Updike és Thomas Pynchon, a dél-afrikai J. M. Coetzee és a szomáliai Nuruddin Farah.

A Svéd Királyi Akadémia az indoklás szerint azért ítélte Kertész Imrének a Nobel-díjat, mert írói munkássága az egyén sorsát és annak törekény mivoltát szegezi szembe a történelem barbár önkényével. „Műveiben visszatér élete meghatározó élményéhez: Auschwitzhoz, ahova mint fiatal fiút hurcolták el. A koncentrációs tábor számára nem kivételes jelenség, hanem a modern lét emberének megaláztatásáról szóló végső igazság. Kertész megszabadítja az olvasót a kötelező érzelmek béklyójától, és átcsábítja egy kivételes gondolati szabadság tartományába” - tette közzé a *Sorstalanság* horderejét hangsúlyozó testület.

A Petőfi Irodalmi Múzeum és a Fővárosi Pedagógiai Intézet közös programjaként az **Irodalmi Szalonban Illyés évszázada** címmel megemlékező előadást tartottunk 2002. október 22-én Illyés Gyula születésének 100. évfordulója alkalmából. Vasy Géza irodalomtörténész főleg az 1944-45-ös időszakot elemezte Illyés pályaképéből kiragadva, de versek, naplórészletek bemutatásával a nemzetközileg is elismert író-politikus egész életműve kirajzolódott. A méltó megemlékezéshez a Múzeum művészeti tára, hangtára, könyvtára és kéziratára gyűjteményének egy-egy reprezentáns darabjával járult hozzá. Hangfelvételtől meghallgathattuk az *Egy mondat a zsarnokságról* című verset a szerző előadásában, magunkkal vihettük az *Örök művek világa* felelős intelmét: „Minden igaz mű egy-egy ellenállási fészek...”, s átérzhettük a *Terhünk a föld igazságát*: „Csak addig lesz Föld, amíg meg bírjuk tartani...”.

„...akcióba kezd az arc...” Móricz-portrék

A Móricz Zsigmond halálának évfordulójára rendezett kamarakiállítás enteriőrje — az író fehér vászonba burkolt foteljével és egyéb jelképes használati tárgyakkal — a hatvan éve eltávozott jelenlétének hiányát hangsúlyozza. Csak egy tárgy néz szembe a látogatóval, a repedezett, feketedett régi tükör, melynek patinája az író sugalmazására — „Nézz tükörbe szívem..., a tükör élni tanít!” — nemcsak a látogató-beleltekintő arcvonásait teszi nehezen kiböngészhetővé, hogy ezzel erőfeszítésekre sarkallja, hanem a szemközt állított ötvenes évekbeli Móricz-fejszobrot sem engedi fehér leple nélkül tükröződni. A kiállítás egyfajta kísérletezés az író jelenlétével, hiszen a fehérlő körvonalak sugallta lakatlanság valóságos várakozásra hangol. Ha végigböngésszük a teremben cikkcakkban elhelyezett, plafonra függesztett vásznakat, életre kel a tárgyak egykori gazdá-

ja, Móricz Zsigmond, akivel így, a megjelenítésnek ebben a formájában még kortársai is aligha találkozhattak.

A jobbára ismeretlen napló- és egyéb szépirodalmi, publicisztikai szövegekben (önjellemezésekben, vallomásokban) az író lét kérdései kerülnek előtérbe, mindvégig szoros kapcsolatban a tükörbe tekintés és az arc „megszóltatásának” igyekezetével: „Most úgy nézem magam, ahogy mást szoktam nézni.” (*Önarckép*, 1934)

1897-től 1942-ig szemünk előtt változik az arc vásznon (Rippl-Rónai festménye), papíron (amatőrfotók és Székely Aladár, Kálmán Kata, Rónai Dénes, André Kertész felvételei). Móricz önmagára irányuló írói pillantása — kissé a póz vagy éppen a kendőzetlenség jellemzőivel, ahogyan hol humorral, hol elkeseredetten, hol a pátoz hangján magyarázza, értelmezi fizikai valóját — az életrajzi adatolás és a fikció határát feszegeti. Az esetleges pillanatok és a kicsinyesnek tűnő témák — sovány-ság/kövér-ség, hajviselet, öltözködésbeli szokások, testtartás — mindannyiszor belegyűrűznek az írás és írni tudás témakörébe. Az arca (a szemre, a hajra), az alakra, a ruházatra (kesztyűre, cilinderre, ingre) vonatkozó idézetek egymást felerősítő „interakciójából” kibontakozó izgalmas ön-reflexív történet-sorozat, vázlatolt önéletrajznak is tekinthető.

A tárlat fotókiállításnál jóval többre vállalkozik: a közismert Móricz-arc(kép) új, árnyalt megközelítést tűzi ki célul.

Nem akar tablót állítani, csak portrét rajzol s abban sem kijelentő módot használ, hanem az önmagában kételkedő író útmutatása szerint válogatott szövegekkel és fotókkal kérdező. Éppen ezért a megjelenítésükhöz a digitális technikát választottuk, melynek segítségével a fotografálás eseményének és a fotók

értelmezésének határait meglehetősen kitágítottuk.

A kiállítás összeállításakor összefonódni készülő képek-szövegek termékeny, egymással felelő, tanulságos párbeszédbe kezdenek, egymással szoros összekulcsolódva simulnak a vászonra. A látvány tervezője, Szabó Norbert a 220 x 90 cm-es printekbe sűrített szín- és képvilág erejével fogta össze a szó és a kép kettős tartalma közé rejtett információt. Mintegy az arca fókuszáló kamerát kezünkben tartva pillanatokra ünnepélyesen megállítottuk vagy filmszerű képkockák montázsával felgyorsítottuk, tömörítettük az időt. Az anarchista tekintetű, fiatal, szinte kopasz Móricz egyszerűen adysan szembehulló hajtincset növeszt. Más és más arcaira, karaktereire tekintve zavarba jövünk. Felismerjük a *Casablanca*, *A burzsoázia diszkrét bája* vagy a *Talpalatnyi föld* egy-egy filmkockáját, s Móricz mindegyikben kivá-

lóan statisztálna. A debreceni cívis, a gazdag tőkésnek látszó tekintélyes író, a paraszt — megannyi alakmások. Az idő „dolgozik” a képen: „a borbély, a szabó, a család, az ismerősök (maga Móricz és fotográfusai is!), az egész környezet szuggesztíve hat rá, hogy ki ne tudjon bújni a közvélemény által megkövetelt külső forma, a magatartás, a póz kötelezettsége alól.” Az amatőr felvételek a magánembert mutatják, a fényképész szeme egyszerre „leplez le” és adja meg a rangot, s figyelmeztet az arc maradandó vonásaira. A portrékon és az írásokban lappangó állandó karakterisztikum fotóról fotóra, idézetről idézetre enged bepillantást Móricz írói műhelyébe.

Cséve Anna

„Költő hazudj, de rajt’ ne fogjanak!” Az Arany János-kiállítás megnyitójának szövege

Tisztelt Közönség, Hölgyeim és Uraim!

Mindig esemény, ha egy író abban a megtiszteltetésben részesül, hogy kiállításon emlékezzen meg róla. A kiállítások azonban, jellegükből adódóan, általában inkább az irodalom járulékos mozzanatait tudják megmutatni: a művek keletkezéstörténetének életrajzi, társadalmi és történelmi vonatkozásait, a kultusz, az irodalmi élet dokumentumait.

Nagy örömmel állapítottam meg, hogy ezen a kiállításon maga az irodalom a főszereplő: minden, ami látható, Arany János műveit állítja előtérbe. Arany Jánosét, az ismert és mégis ismeretlen költőt.

Bizonyára találkoztak már a latin mondással: nomen est omen. Arany János valódi Janus volt, kétarcú Janus. Egyik arcát ismerni véljük: a komolyságra intő nemzeti költő, aki jobb sorsra érdemes tehetségét egy — már akkor is elavult — műfaj feltámasztásának kísérleteire fordította; kora nem is akart tudomást venni ama másik arcról. Gyulai híres emlébeszéde iskolát teremtett, amikor megalkotta az epikus Arany és a lírikus Petőfi ikerportróját. Az újabb nemzedék Arany lírájában kezdte nyomozni ama másik arc körvonalait, s nem ok nélkül. Ahogy Ady Endre írta — tőle megszokott élességgel —, Arany önmaga előtt is rejtett lírikus, és „minden más csak a lírának elfajzása, s Arany János boldogabb ember lett volna, ha nem Etelék és Budák által, de önmaga által s önmaga belső eposzaival

nyilatkozhatik”. (*Strófák „Buda haláláról”, 1911*) Babits, Kosztolányi rá is talált a lírikusra az *Őszikék* költőjében — ha nem is arra, ki „önmaga belső eposzaival nyilatkozik”, de arra mindenképpen, aki érvényteleníti a nemzeti eposz megszólalásmódjának pátozát —, aki fölül és kívül áll kora irodalmi konvencióin.

Ha azonban közelebbről megismerkedünk Arany életművével, hamar rájövünk, hogy a két sziluettnem egyszerűen az epikus és a lírikus egymásnak hátat fordító alakját rajzolja ki. Hiszen elég csupán Arany pályakezdésére gondolni: eposzírói működése egy műfajgyilkos — eposzgyilkos — művel, *Az elveszett alkotmánnyal* indult, s ebben szinte minden deviancia benne van, amit később a nemzeti epikus portréját megrajzoló és kiszínező irodalomtörténészek eltüntetni szándékoztak. A szatíra már ebben a műben két, egymásba ömlő forrásból táplálkozik. Az egyik: az élet, amely nem tűrhet korlátozást, még a művészet korlátozását sem (erre ad alkalmat az irodalmi — műfaji — konvenció kigúnyolása); a másik: mindennemű emberi dolgok kiszűrésétörténetének életrajzi, társadalmi és történelmi vonatkozásait, a kultusz, az irodalmi élet dokumentumait.

Nagy örömmel állapítottam meg, hogy ezen a kiállításon maga az irodalom a főszereplő: minden, ami látható, Arany János műveit állítja előtérbe. Arany Jánosét, az ismert és mégis ismeretlen költőt.

Bizonyára találkoztak már a latin mondással: nomen est omen. Arany János valódi Janus volt, kétarcú Janus. Egyik arcát ismerni véljük: a komolyságra intő nemzeti költő, aki jobb sorsra érdemes tehetségét egy — már akkor is elavult — műfaj feltámasztásának kísérleteire fordította; kora nem is akart tudomást venni ama másik arcról. Gyulai híres emlébeszéde iskolát teremtett, amikor megalkotta az epikus Arany és a lírikus Petőfi ikerportróját. Az újabb nemzedék Arany lírájában kezdte nyomozni ama másik arc körvonalait, s nem ok nélkül. Ahogy Ady Endre írta — tőle megszokott élességgel —, Arany önmaga előtt is rejtett lírikus, és „minden más csak a lírának elfajzása, s Arany János boldogabb ember lett volna, ha nem Etelék és Budák által, de önmaga által s önmaga belső eposzaival

nyilatkozhatik”. (*Strófák „Buda haláláról”, 1911*) Babits, Kosztolányi rá is talált a lírikusra az *Őszikék* költőjében — ha nem is arra, ki „önmaga belső eposzaival nyilatkozik”, de arra mindenképpen, aki érvényteleníti a nemzeti eposz megszólalásmódjának pátozát —, aki fölül és kívül áll kora irodalmi konvencióin.

olvassuk: a nagy többség számára, amely ezt megélte, a szabadság a keresztény világnép elvesztését jelentette, azt a rémületes élményt, hogy egyénként kivettett az üdvtörténetből, amely eddig élete értelmét s döntései mértékét adta; abban a jelenségben, amelyet világfájdalomnak nevezett el az európai művelődéstörténet, olyan tömeges élmény jutott kifejezésre, amelynek lényege, hogy az ember elvesztette az üdvtörténeten alapuló narratív identitását. Márpedig történetnek lennie kell: olyan történetnek, amely a jelenben érvényes értékek szilárdágát múltbeli eredetük által biztosítja — s ennek a történetnek mindig „a mi történetünk”-nek kell lennie. Hogy ki ez a *mi* — nos ez az, ami a történelemben változik. A modern ember számára, aki már nem tudja élete történetét az üdvtörténetbe beleírni, a nemzet története biztosítja ama narratív identitást; a személyiség nemzete történetéhez való kötődését tehát az elvilágiasodó, individualizálódó modern társadalom termelte ki; Ady, aki Arany Jánoson egyéniségének belső eposzait kérte számon, maga is a nemzeti történelemben alapozta meg a versei szabad, szuverén egyéniségének identitását — miért írta volna különben az *Új versek* előhangjában, hogy „Verecke híres útján jöttem én, Fülemben még ősmagyar dal rivall, Szabad-e Dévénynél betörnöm új időknél új dalaival?”

Ez a szükséglet annak idején furcsa eredményeket is produkált: egy McPherson nevű skót szinte összefüggéstelen kelta szövegfoszlányokból összefüggő epikus énekeket kerekít ki az 1760-as években, egy cseh költő pedig akkurátus régészeti módszerekkel középkori cseh hőseleket hamisít a következő század elején. Arany János, aki ugyanúgy érezte korának e meghatározó kihívását mint elődei, ebben különbözik tőlük: oly komolyan veszi a nemzet történetének elbeszélését, hogy mindenféle kitalálást, hamisítást elutasít. Nem tudván még, hogy a cseh nemzeti hőseleket hamisítványok, magyar fordításuk elé írt előszavában kétségbeesetten sóhajt fel: „csak nekünk nincs semmink!”. Több-kevesebb ironiával tekint a *Zalán futására*, elutasítván a légből kapott vagy idegenből vett mitológiát, mondván, a történeti

emlékek, a saját mitológia hiánya a legfőbb nehézsége a nemzeti múlt költői elbeszélésének. Mint barátjának, Gyulai-nak írta 1854-ben: „Hol az anyag? A gazdag mondakör? A mitológia? Csináljunk! Köszönöm szépen. Ezt csinálni nem lehet, ez csinálódik.” Nos, e *csinálódik* a kulcsszó: a nemzeti történetet elbeszélő epikának a kollektív történeti, mondai tudatra kell rácsatlakoznia, ha eleven, hatékony művet akar alkotni. A legtöbb, amit Arany magának mint epikusnak megengedett: életre galvanizálni ama kollektív tudat egykor eleven, de a közös emlékezetből már kihullott elemeit, médiumává válni egy olyan — valamikori — köztudatnak, amely kétely nélkül hitt a hun eredetben, a csodaszarvasban, Szent László csodatételében, mesélte Toldi vagy Rozgonyiné tetteit, őrizte Zács Klára szomorú emlékét. Nem abban hitt, hogy a magyarok a hunok utódai, hanem abban, hogy a magyar történelmi emlékezetet, amely mai értékek alapjául szolgál, nem lehet súlyos következmények nélkül leválasztani erről a hitről, s hogy e történelmi emlékezet elevenen tartásának helye a költészet, a művészet.

Ezzel az elképzelésével azonban szinte teljesen egyedül maradt a történelem objektivitását szorgalmazó pozitívista tudomány és a hagyományokat, mitológiát kritikátlanul kitaláló és reklámozó vulgáris történelemszemlélet erősödő frontvonalai között. Az a történelmi-kulturális emlékezet, amelyhez csatlakozott, mára végképp elenyészett, s már azt is alig értjük, mit akart egyáltalán Budával meg Etelével. Vagyis Arany ezt az arcát sem látjuk igazán.

Ami pedig a másik arcot illeti: Az *elveszett alkotmány* nyughatatlan iróniája, humora nem télenkedett a *Toldi*, a *Buda halála* írásakor sem. Átszínezi már a *Toldi estjét*, s elemi erővel robban ki az 1850-es évek elején a *Bolond Istókban* és *A nagyidai cigányokban*, később pedig az Arisztophanész-fordításokban, megdöbbentve mindazokat, akik már akkor is csak az egyik arcát látták Arany (ahogyan Toldy Ferenc fogalmazott *A nagyidai cigányokkal* kapcsolatban: „szomorú aberrációja egy nemes kebelnek”).

Amikor a nagy, emelkedett művek ihlete kialakult, a költészet gyújtólángját mindig e humoros-ironikus energiák táplálták; Arany elementáris költői tehetsége a leghétköznapibb helyzetekben is

az alkalmat kereste, hogy a nyelv — a magyar nyelv — költői potenciálját szóhoz juttassa; a dolgoknak, az embereknek mintha csak azért volna nevük, hogy rímbe, mértékbe lehessen őket szedni. Tudjuk, Arany ihlete mindig nyelvi, sőt zenei lényegű volt: legjobb versei csírja valamilyen dallam volt, melyhez — „ki tudja, minő sympathiánál fogva” — egy bizonyos eszme társult, és semmi más. Ez a nyelvi teremtőerő aztán nem tisztelt senkit és semmit: sorra nekiment az összes tabunak, amelyet Arany maga állított fel komoly műveiben és kritikáiban — vagy amelyeket a korszak ízlése, uralkodó eszméi állítottak fel a közbeszédben. De soha nem magáért rombol; a költői szabályok és normák kigúnyolásában az élet kimeríthetetlen gazdagságának és megfegyvelhetetlen őseréjének igénye perel a klasszicitással, amely e kaotikus forrongást a forma rendjébe fegyvelmezi és korlátozza, az abszolút erkölcsi eszmény másrésztől, amely a költői nyelv eleven erejével csap le a tekintély megmerevedett, kiüresedett nyelvi sémáira.

Ez hát az az arc, amely Arany „mondacsából” (ahogy maga nevezte őket) kirajzolódik. Ha azonban jól megfigyeljük, észrevesszük bennük ama másik János — Janus-arcot is. Mert a nyelv Arany számára nem csupán a humoros-szatirikus költői ihlet kimeríthetetlen forrása volt, hanem olyan narratív sémák nagy tárháza is, amelyeket a nyelvi tudat, a nyelvi emlékezet elevenen ad át egyik nemzedékről a másikra, s amelyek így az élet és halál nagy kérdéseivel szembeesülve egyént kiemelik végtelen magányából, és egy tapasztalatait évszázadok óta továbbadó közösség értelmese világához kötik.

Emlékezhetünk a vetés és aratás metaforájára az utolsó versből:

Életem hatvanhatodik évébe’
Köt engemet a jó Isten kérébe,
Betakarít régi rakott csűrbe,
Vet helyette más gabonát cserébe.

Mégis, hadd idézzem befejezésül azt a „mondacsot”, amely az *útnak* (és az általa felidézett *célnak*) a magyar nyelvi tudatba réges-rég beivódott bibliai metaforájával emeli be a halálhoz közeledő ember élethelyzetét a nyelvi tapasztalat bensőséges, vigasztaló közösségébe:

Hogy melyik arcképem választom
rajzai között?

Fénykép író úr! a botos és kalapost.

Mint maradó vendég ül s áll a többi
nyugodtan,

Menni csak egy készül: útja van: ez
leszek én.

Íme hát Arany János képe — a történelmi emlékezet narratíváját megalakító nemzeti epikusé, s a nyelv felforgató erejét kimeríthetetlen fantáziával kihasználó poétáé. Hogy e portrét részleteinek gazdagságában szemlélhessük, a kiállítást megnyitom.

S. Varga Pál

„Mondacsok” Arany János humoros-ironikus műveiről

Az ismeretlen Arany — szólhatnánk a kiállításrendezővel, ha csupa eddig nem publikált avagy nemrégiben előke-rült szöveggel találkozna tárlatunk „hátsó udvarában” a Tisztelt Látogató. A helyzet azonban merőben más: csupa „ismert”, de legalábbis évtizedek óta kötetben is olvasható művel igyekeztünk érzékeltetni egy másik Aranyt. Mert létezik egy, a köztudatban évszázados gyökerezettséggel bíró, magasztos-koszorús képre rácafoló Arany János is. Az emlékkiállítás így inkább „a kevésbé ismert Arany”-t tálalja: a nagy epikus művek mellett fellelhető — hol lírai, hol dühös, hol (ön)ironikus — irányfutamokkal a hazájáért kritikusan aggódó, a korabeli

irodalmi életen bosszankodó, családi tragédiától sújtott, hivatali csömörtől szenvedő köz- és magánembert kívánja bemutatni, akinek még humora is volt, sőt mi több, alkalmasint nem átalult gúnyolódni sem „eperengetegével”.

S hogy nem csupán elvétve előforduló szövegmozorzsákról, melléktermékekről rántjuk le a feledés poros leplét, azt bizonyítja az egész életművön végigvonuló epés bűvópatak megannyi mederkavicsa. Hisz a költő „némileg félárnyékban maradt képességét emelik ki bizonyágtevő erővel: szellemességét, könnyed, nemegyszer játékos tömörítő erejét, magát sem kímélő szarkazmusát, arisztikumának is mélyeséges, hiteles

emberségét” - írja Keresztury Dezső az Arany „szösszeneteit” egybegyűjtő kötetke előszavában. Az életmű eme rétegéhez — kevés kivételtől eltekintve — érthető módon nem készült illusztráció, már csak azért sem, mert e szusszanatok-töredékek-improvizációk többségét a szerző maga sem szánta közlésre, nagy részük csak halála után került nyilvánosságra, így a kiállításon látható, jórészt korabeli műalkotások csak ritkán köthetők konkrét versekhez. Reményeink szerint az életmű elhanyagolt részének fókuszba állításával hozzájárulunk egy ember(közel)ibb Arany-kép felvillan-tásához.

Thuróczy Gergely

Örkény-ritkaságok magnó- és videófelvételen Újabb hagyatékkal bővült a PIM hangtára

Az idén kilencven esztendeje született Örkény Istvánnak (akinek jubileumáról a Petőfi Irodalmi Múzeum idén májusban irodalmi est keretében emlékezett meg), a huszadik század egyik legnagyobb, s ami több — minden bizonnyal —, egyik legnépszerűbb magyar klasszikusának hagyatéka, egészen pontosan annak hanganyaga 2001. október végétől a Petőfi Irodalmi Múzeum hangtárának állományát gyarapítja. A hangfelvételeket az író özvegye és hagyatékának két évtized óta lelkiismeretes gondozója, Radnóti Zsuzsa adta át az intézménynek, amiért ehelyt is köszönet illeti meg.

A hangzó hagyatékok összegyűjtött és átadott részének mennyisége impozánsnak mondható: összesen negyvenhét darab (nagyreszt kazetta formátumú, kisebb részben orsós) hangszalagot és huszonöt darab videokazettát tesz ki. Utóbbiakon szinte kizárólag színházi előadások, esetenként tévéfilmek felvételei láthatók: az özvegy gondos — és annak idején bizonyára nem kevés utánajárást igénylő — gyűjtésének eredményei. (A kegyeleti szempontokon túl ez minden bizonnyal legbensőbb szívügye is volt Radnóti Zsuzsának: talán mindannyiunk számára ismert a magyar színházi életből mint dramaturg.) Különleges, értékes anyagról van szó, mely ráadásul ma már úgyszólván beszerezhetetlen. Magyarországi és külföldi, klasszikussá nemesedett alakításokat magukban foglaló és kevésbé ismert (ám figyelemreméltó), sikerült és kevésbé sikerült (de az Örkény-színház világtörténetében ezzel együtt érdekességgel bíró) színielőadások, filmfeldolgozások sok-sok órányi anyagát őrzik a szalagok, melyekről szólván érdemes elgondolkodni azon, mennyi mindenki emlékét, munkáját, alkotását őrizte meg egy-egy ilyen videófelvétel: színészekét, rendezőket, fordítókat, dramaturgokét, operatőrökét is. Mindenekelőtt természetesen az íróét, Örkény Istvánét. (De a korabeli közönség reakciója szintén megőrződött a felvételeken: nevetése és tapsa, meg a

hallgatása is. Színházzal foglalkozó emberek tudják, milyen fontos és milyen érdekes információkat hordoznak ezek a szerencsésen fennmaradt megnyilvánulások.)

A vizuális élménnyel szegényebbek, mindazonáltal így is értékesek azok az előadások, melyek hangszalagon rögzítve maradtak fenn. (Végletesen vizuális korszakban élünk ugyan, de azért nem szükségtelen megjegyezni, hogy ezekben a feldolgozásokban olyan nagy színészek szerepelnek, akiknek *csak a hangja* is megérdemli a figyelmet.) A kazettaanyagának legértékesebb részét azonban mégiscsak azok a felvételek képezik, melyeken maga az író szólal meg, az ő hangját halljuk. Interjúk, beszélgetések, nyilatkozatok, író-olvasó találkozók, felolvasóestek felvételei éppúgy, mint díjátadásokéi, emlékezésekéi vagy akár baráti beszélgetésekéi. (A híres anekdotázó Örkényről ránk maradt egy olyan magnószalag is, melyen bizalmas társaságban egészen intim történetet mesél. A történet — hogy is mondjuk? — rendkívül pajzán. Ennél azonban talán érdekesebbek azok az archívumok számító, 1953-as, házilag készült felvételek, melyeken Örkény saját — viszonylag kevésbé ismert — műveit mondja szalagra.)

Élőszóval: ezt a címet adta az író egy évvel halála előtt, 1978-ban megjelent gyűjteményes drámakötetének. A múzeum hangtára ennek az *élő szó*nak megőrzését tekinti legfontosabb kulturális feladatának és felelősségének. A hang- és videóanyag feldolgozása megkezdődött, hamarosan befejeződik, a feljavított minőségű felvételek másolatát az adományozó természetesen visszakapja — így hát a felelősség is növekszik. Azt pedig csupán remélni tudjuk, hogy a közeljövőben (minek szépségük?) anyagi eszközök is rendelkezésre fognak állni ahhoz, hogy a hangtár folytatni tudja *Aranyhangok* című CD-sorozatának kiadását — többek között Örkény István hangfelvételeivel.

Pienták Attila

A textus és a temporalitás megjelenítési lehetőségei

Beszélgetés H. Bagó Ilonával a Gát utcai József Attila-kiállítás kapcsán

- Miért választottad a muzeológusi pályát? Sokan gondolják azt, hogy mindenfajta múzeum holt intézmény, bár kísérletek is folynak ennek megcáfolására. Tehát hogyan kerültél erre a pályára?

- Tulajdonképpen nem választottam a muzeológusi pályát, teljesen véletlenül kerültem a Petőfi Irodalmi Múzeumba. 1982 telén keresett meg egy volt egyetemi évfolyamtársam, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárába akadémiai ösztöndíjjal munkatársakat keresnek a Móricz-hagyaték földolgozására. Miatán szerettem Móricz Zsigmondot, és állásom nem volt, megkerestem Láng Józsefet, a Kézirattár akkori vezetőjét. Elbeszélgettünk, izgalmasnak találtam a feladatot, elvállaltam. A Móricz-hagyatékot hárman kezdtük feldolgozni Cséve Annával (még most is a múzeumban dolgozik) és volt egyetemi csoporttársammal, Tóth Annával (aki azóta a Móricz Zsigmond Gimnáziumban tanít). Később Hegyi Katalin is bekapcsolódott a munkálatokba, az archiválás befejezésével elkészítettük a kézirat-katalógust is. Láng József megkérdezte, nem lenne-e kedvem a múzeum munkatársaként tovább dolgozni. Megszerettem ezt a munkát, szívesen maradtam, azóta is itt vagyok.

- És nem érzed holt intézménynek?

- Nem, bár nemrég felmerült bennem, hogy váltani kellene, de nem azért, mintha az intézmény holt lenne, hanem azért, mert az itt eltöltött húsz év alatt, úgy érzem, mindent megtanultam, amit erről a szakmáról meg lehet tanulni, és sokszor már nem érzem kihívásnak egy hagyaték feldolgozását. Az archiválás és katalógizálás kívül a múzeum alaptevékenységi körébe tartozik a tulajdonában lévő dokumentumok, könyvek, fotók, festmények bemutatása is. A kiállításrendezések és más munkák,

például a József Attila-levellezéskötet gondozása, Móricz összes műveinek sajtó alá rendezése változatosabbá teszik a munkát, de az a típusú feladat, ami az archiválással jár, bizony néha már rutinműveletté válik.

- Az írói, költői életművekből melyek ragadtak meg legjobban? Inkább az írói alkat, az életút vagy pedig a művekben felvetett kérdések, a téma keltik fel érdeklődésedet?

- Az, hogy Móriczcal és József Attilával foglalkozom, nem tudatos választás eredménye. Természetesen mindig is nagyon szerettem Móricz regényeit, elbeszéléseit, tanulmányait olvasni. De az, hogy pályakezdőként az ő hagyatékát dolgozhattam fel, a véletlennek köszönhető. József Attila életművének kutatásával pedig úgy kerültem kapcsolatba, hogy két ötödéves évfolyamtársam, Gelniczky György és Fenyő D. György elhatározták, egyetemistákkal

„...rá kellett jönnöm, hogy irodalmi kiállítást szinte lehetetlen létrehozni. Az irodalom létmódja a szöveg, a kiállításé a vizuális látvány, és a szavakat nem lehet kiállítani. Akkor viszont mi más maradhat a kiállítás rendezőjének, mint hogy valamiképpen mégis megpróbálja a lehetetlent.”

végigolvastatják a József Attila-szakirodalmat, és megpróbálják rekonstruálni, koronként hogyan változott a József Attila-kép. Miatán tudták, hogy szeretem József Attilát, rám osztották az 1963-tól 1970-ig terjedő időszakot. Végigolvastam az összes írást, feldolgoztam és írtam belőle egy dolgozatot, ami aztán kötetben is megjelent. A következő találkozásom József Attila

életművével egy félreértésnek köszönhető. 1992 szeptemberében a Magyar Televízió esti Híradójában elhangzott, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeumban politikai tisztogatás következményeként József Attila hagyatékát lehordták a pincébe. Az ügyből nagy botrány keletkezett, vádaskodással volt tele a sajtó, a Múzeumot azonban senki nem kérdezte, hogy mi a helyzet József Attila hagyatékával. Akkor elhatároztuk, hogy megcáfoljuk a rémhírt. Kőszeghy Péter volt a főigazgató-helyettes, aki megbízott, hogy december 3-ára a kamarateremben legyen egy József Attila-kiállítás. Ekkor szembesültem először a kiállításrendezés kérdéseivel. Óriási fejtörést okozott, mert kicsi volt a hely, nem lehetett mindent bemutatni, másrészt rá kellett jönnöm, hogy irodalmi kiállítást szinte lehetetlen létrehozni. Az irodalom létmódja a szöveg, a kiállításé a vizuális látvány, és a szavakat nem lehet kiállítani. Akkor viszont mi más maradhat a kiállítás rendezőjének, mint hogy valamiképpen mégis megpróbálja a lehetetlent.

Aztán '94-ben felmerült egy életműkiállítás létrehozásának lehetősége. Ezt a feladatot is rám osztották. A Gát utcai emlékhely kialakítására a Ferencvárosi Önkormányzattól kaptam megbízást, a Ferencvárosi Művelődési Központ igazgatónője kért fel. Mondhatom, hogy nem én választok szerzőket, valahogy a szerzők kerülnek az utamba, véletlenszerűen.

- Azért ez annyiban nem véletlen, hogy eleve megvolt az affinitásod Móricz Zsigmond és József Attila iránt, és utána jöttek a felkérések.

- Ez igaz. De más szerzőkhöz is vonzódom. Nem tudom, hogyan alakult volna a sorsom, ha nem a Móricz-hagyaték feldolgozása lett volna legelső feladat. Mindig tanítani szerettem volna. Móricz életművének alapos ismerete azonban a későbbiek során nagyon izgalmas feladatok elé állított. A József Attila Színház 1992-ben a *Rokonok* bemutatójára kért kiállítást a

Múzeumtól, Hegyi Katalinnal és Kemény Gyulával közösen kialakítottunk a színház büféjében egy enteriőrt *Móricz Zsigmond és a színház* címmel. Olyan anyagokat tudtunk bemutatni, melyeket addig soha senki nem látott, például Kemény Gyula eredeti tervek alapján megépítette a *Sárarany* színpadképét, azon keresztül lehetett bejutni a kiállításba. Az *Úri muri* jelmeztervei vagy Móricz frakkja is igazi meglepetés volt. Aztán 1993-ban Kerényi Ferenc megkeresett, hogy az Unikornis Kiadó a magyar széppróza klasszikusai sorozatban kiadja Móricz Zsigmond válogatott műveit. A válogatást Hegyi Katalinra és rám bízta. A szöveggondozás összes fortélyát megtanulhattuk az alatt a hét év alatt, amíg a kiadás tartott.

- 2002. április 11-én, József Attila születésének 97. évfordulóján újra megnyílt a IX. kerületben a Gát utcai emlékkiállítás a költő egykori szülőházában. Az új tárlat mennyiben más, mint az előzőek, amiket rendeztél? Úgy tudom, a kiállítóter is bővült.

- Igen, a régi kiállítás csak abban a huszonöt négyzetméteres szoba-konyhában volt, amiben József Attilaék éltek, most az önkormányzat kiállítási célra odaadta a mellette lévő lakást is. A két lakást összenyitottuk, a második lakásból kivettük a középső falat és így egy tágas tér keletkezett. Hosszabb távon úgy tervezi az önkormányzat, hogy a József Attila-emlékszobát véglegesen megtartja, de a második lakásból kialakított teret ferencvárosi képzőművészek, fotósok műveinek kiállítására fogja használni. A mostani kiállítás annyiban különbözik a régitől, hogy abban be volt rendezve az első szoba, ami a lakás konyharésze: állt benne egy hokedli, egy asztal, egy kis vaskályha, néhány cserép, falipolc, a másik szobában néhány fotó és idézet József Attilától. Abban az értelemben hagyományosabb kiállítás volt, hogy kimondottan a tárgyakra épült. Ezek a tárgyak azonban nem tartoztak József Attilához. Az új kiállításban a költőtől származó tárgyak vannak, amikről azt gondoljuk, hogy eredetiek, de nincsen lakásként berendezve, mert hiteles bútor József Attila

után nem maradt. Az emlékhely jellege miatt jobban kellett alkalmazkodni az adottságokhoz, mint egy múzeumi kiállítás esetében. Arra törekedtem, hogy a „hely szelleme”, József Attila tragikus sorsa és a tárgyak ne vonják el a látogatók figyelmét költészetéről, az irodalom létmódjáról.

- A kiállítás koncepciója neked nagyon tetszett, amit ekképp fogalmaztál meg: megpróbálja összehangolni a kultikus kiállításokra beállított látogatói igényeket az irodalomtudomány legújabb értelmezési eredményeinek hasznosításával. Ez egy nagy kérdést vet fel: lehetséges-e egyáltalán, és milyen eszközökkel próbáltad meg elérni?

- Ez számomra még most is kérdés, talán lehetséges. A modern irodalomelméleti iskolák inkább figyelnek a szövegre, sokszor elég radikálisan azt mondják, hogy a szöveg mindenekelőtt való, ugyanakkor egy emlékhely berendezésekor nem lehet eltekinteni teljesen attól a környezettől, amiben létre kell

„Amikor tárgyakról beszélünk, akkor valahogy mindig elfeledkezünk a kéziratokról. Azt gondolom, hogy egy költő vagy író után fennmaradt kézirat legalább olyan beszédes tárgy, ha nem beszédesebb, mint amilyen az íróasztala, az írógépe vagy lakásának a berendezése.”

hozni. Szívesen mutatok be olyan tárgyakat József Attilától, amelyek a költészetével, a szövegszerűséggel is játékba hozhatók. Ezért került az órája kitüntetett helyre, ami a kiállításban szereplő tárgyak közül talán egyedül alkalmas arra, hogy ezt a lehetetlenségűn tűnő vállalkozást segítse. A ceruzája, a tolla, az irattárcája, a pénztárcája, a cigarettái, a könyvei szintén kint vannak egy vitrinben. Amikor tárgyakról beszélünk, akkor valahogy mindig elfeledkezünk a kéziratokról. Azt gondolom, hogy egy költő vagy író után fennmaradt kézirat legalább olyan beszédes tárgy, ha nem beszédesebb, mint amilyen az íróasztala, az írógépe vagy lakásának a berendezése. Éppen ezért igyekeztünk úgy

összeállítani a kiállítást — szerencsére nagyon sok kézirat maradt fenn —, hogy életrajzi tényeit is kéziratokkal dokumentáljuk, nemcsak költészetének különböző stációit. Szerintem ez jó összekötő kapocs lehet: azoknak a látogatóknak az igényeit is kielégíti, akik kifejezetten a tárgyakat szeretik, a látványra vannak beállítódva, és a műalkotások iránt fogékonyakét is, hiszen a kézirat ott van a szöveg. Tehát adott egy tárgy, amihez lehet kultikusan viszonyulni, meg lehet simogatni, és ugyanakkor adott a szöveg, ami befogadható, értelmezhető.

- Figyelmet érdemlő a módszer, miszerint csak a költőtől származó szövegek szerepelnek a kiállításon. A *Curriculum vitae*, versek, tanulmányrészletek és semmi olyan, amit a kiállítás rendezője fogalmazott volna meg, aki ezzel a szubjektumát háttérbe szorította. Viszont a válogatás és az összeillesztés aktusában óhatatlanul megnyilvánult. Milyen befogadói attitűdöt szeretnél ezzel elérni?

- Véleményem szerint a kiállításrendező személyiségének nem szabad előtérbe kerülni. Egy muzeológusnak az a dolga, hogy lehetőséget adjon a dokumentumok, a versek, a fotók, a könyvek, különböző tárgyak bemutatásával arra, hogy mindenki úgy értékelje a bemutatandó életművet, ahogy az ő befogadói alkata ezt lehetővé teszi. Ahogy nézegettem a vendégkönyv beírásait, ez visszaigazolódott. Nagyon

sokféle befogadási lehetőség van: egyesek kevésbé fogékonyak költészetének filozófiai vonatkozásaira, ők a tárgyi, életrajzi dokumentáltságban megtalálják az érdeklődésüknek megfelelő dolgokat; mások viszont azt gondolják, hogy az irodalom nem az élettények felsorolásából áll, ők megtalálják az elolvasható szövegeket, a verseket. A kiállításrendezőnek nem szabad rangsorolni a befogadói magatartásokat. Ezen a kiállításon a látogató nem kap előre megfogalmazott tudást, egyéni jelentésadásra szólítjuk fel. Viszont nem tagadom, és kicsit sajnálom is, hogy egyéni olvasatom mégis rányomja bélyegét a tárlatra.

- Szerintem ez nem feltétlenül baj.

- Nem baj, de mégis nagy felelősség. Minden egyes döntésnél azzal kellett szembesülni, hogy bármennyire „takarod is el a saját szemed”, ha nem akarod is, benne van a saját személyiséged. Az irodalomtörténet és az irodalomelmélet számos problémafelvetését, eredményét csokorba gyűjtöttem, minden egyes adatra, részletre ügyeltem. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy a szakma kérdésfelvetései közül azokra figyelek föl, amik engem is izgatnak.

- Az a kiténtetett szöveg, amelyik a költő órájával párbeszédbe van vonva, az *Eszmélet*. Tulajdonképpen szinte teljesen erre a versre épül az utolsó terem.

-Amikor a feladatot megkaptam, azonnal elhatároztam, hogy *Eszmélet* lesz a kiállítás címe. Örömmel tapasztaltam, hogy a miskolci újraolvasó konferencia résztvevőinek is óriási kihívást jelentett a vers értelmezése. Úgy látom, hogy a személyiségválság radikális megfogalmazása, időszemléletének korszerűsége és költészetének szövegszerűsége került a figyelem középpontjába. A múzeumlátogató figyelmét ráirányítani ezekre a kérdésekre nagyon nehéz feladat. A látvány megtervezésekor éppen ezért az *Eszmélet*nek arra a költői tapasztalatára támaszkodtunk, amely a létezés, időbeli meghatározottságának kiemelésével, az emberi eszmélet *jelenné gyülemelő múltjaként* tárja eléink. A sokféleség bemutatásával lehetőséget kínálunk az eszmélődésre, és az *Eszmélet*ben való részvételre. Hogy az eszmélet ideje mérhető-e a kiállított órával, azt ki-kik maga döntheti el.

A *Curriculum vitae*-t nemcsak azéért emeltük be a kiállításba, mert ezzel a gesztussal távolságot tudunk tartani, háttérben tudunk maradni, hanem azért, mert segítségével bemutathatjuk a látogatóknak József Attila életrajzi tényeit, amelyek konkrétak, élvezet, hónapokhoz, napokhoz köthetők; ugyanakkor műalkotásként ugyanúgy időben történő dolgokkal foglalkozik, mint az *Eszmélet*, de ideje nem mérhető órával. Az örök és konkrét idővel való játék a zsebóra által mozgásba hozható az életművel. Bízom abban, hogy sikerült érzékeltetni azt a létállapotot, amelyet az *Eszmélet* leír. Csak hogy az időhármasságnak az örökös és a személyes jelenre vonatkozatható mozzanata itt nem válhat az időszemlélet centrumává,

mert még mint létmód is érvénytelenné lesz: „Csak ami nincs, annak van bokra, / csak ami lesz, az a virág, / ami van, széthull darabokra.”. A semmissé nyilvánított jelen által kiemelt múlt és jövő

a szubjektum azonosítása miatt a fontosnak tartott eredet és vég rendszerét is új alapokra helyezi: „Az meglett ember, akinek / szívében nincs se anyja, apja / ki tudja, hogy az életet / halálra ráadásul kapja / s mint talált tárgyat visszadadja / bármikor — ezért őrzi meg.”. Ebben az állapotban a jelen, és általa a lét is az időbeli keretek között elgondolható halál felől nyer értelmet, amely maga válik minden idő és minden személyiség hiteles ismérvévé. Az *Eszmélet* irányultságából adódik, hogy az individuum megelőzőségének fokozatos belátásával engedi megalkotódni az eredendően egységesnek tartott lírai szubjektumot. Az eszmélkedés során ugyanis a szemlélő én nemcsak az önvizsgálatban jelentkező szubjektumtól való elválasztottságát tapasztalja, hanem számolnia kell a megsokszorozódással is: a szemlélő, a szemlélt és a megnyilatkozó megkülönböztetése a személyiségfelfogásnak is új távlatokat ad: „Vasútnál lakom. Erre sok / vonat jön-megy és el-elnézem, / hogy szállnak fényes ablakok / a lengedező szösz-sötétben. / Így iramlanak örök éjben / kivilágított nappalok / s én állok minden fülke-fényben, / én könyöklök és hallgatom.”

A vasútnál lakni referenciális értelemben is nehéz. A vers tárgyvilága

konkrét dolgokhoz kötődik, de a „Vasútnál lakom” második fele allegorikus tartalmakkal telítődik. A „lakom” a személy koncentráltságát, ott-tartózkodását jelzi, az otthont, a

centrumot, ahonnan a személyiség elindul, és ahová visszatér. A lakozás egyben formálás is, amelyben az ember a világ, a tér és önmaga egybetartozását dolgozza ki, a teret, a tárgyat átláthatóvá és otthonossá teszi. A költői beszéd keretét azonban a vasút határozza meg, amely olyan allegorikus kép, amely pontosan ellentéte annak, ami a lakozás: összetartó jellegével szemben szétfutó, elvívó. A vasútnál nem lehet lakni, mert onnan a vonat elviszi az embert. A költő mégis ott lakik. Különösen veszélyes a helyzet, ha nem is a vasútnál, hanem a fülkefényben lakik. A lakozás számára nem eredet, nem produktum, hanem állapot. Radikálisan le van választva a költészetről is, hiszen néz és hallgat. Ez a felismerése nagyon messzire vezető következményekkel járt. Tudom, hogy nehéz gondolati tartalmakat kellett közvetíteni, de talán az időbeli feltételezetséget sikerült az órával megjeleníteni, a személyiségésztszóródás problematikáját pedig a centrumból széttartó installációval érzékeltetni. Az önismeret léteremtő, de paradox módon feneketlen mélysége ezután egyre nehezebbé tette a stabil én-képző keretek felépítését József Attila számára. A kiállítás ezeknek a kísérleteknek a bemutatásával zárul.

Sulyok Bernadett

moriczsigmond@XXI.szazad.hu

Konferencia Móricz Zsigmond halálának 60. évfordulóján

Tarján Tamás, E. Csorba Csilla, Móricz Imre

Irodalomtörténet-írásunk az utóbbi évtizedben három alkalommal is foglalkozott az író életművének új értelmezési lehetőségeivel. Az ELTE Irodalomtörténeti Intézetének 1992-ben és a Magyar Tanárképző Központjának 1999-ben szervezett konferenciája után a Petőfi Irodalmi Múzeum és a Móricz Zsigmond Társaság 2002. szeptember 28-án rendezett tanácskozása újra felvetette a móríci életmű újraértelmezésének lehetőségeit.

A kérdéskört N. Pál József előadása történeti folyamatba ágyazta. Az ötvenes évek, a legsűrűbb szemantizmus idejében nem volt igazán ajánlott író Móricz Zsigmond, a hatvanas években műveit ugyan lobogóra tűzték, mint „cselekvő” irodalmat, s Móriczot a parasztság nagy írójának, a társadalmi konfliktusok fölmutatójának állították be. A hatvanas esztendőktől meginduló „csendes szellemi szabadságharc” a szűkített értelmű történeti-szociológiai-ideológiai szemlélettel hadakozva a műközpontú elemzés jogát perelte vissza az irodalomtól. Ez a folyamat azonban a hetvenes években a mellőzött, úgynevezett polgári írók reneszánszát hozta, Babits Mihályét, Krúdy Gyuláét, akiket éppen Móriczra hivatkozva utasítottak vissza az ötvenes években. Nagy Péter, Király István, Czine Mihály és Vargha Kálmán elemzése nyomán még úgy tudjuk, Móricz ha nem is a helyén, de jelen van, jelentősége vitathatatlan, de a hetvenes évektől már csökkent az életmű iránti érdeklődés.

Jellemző módon az írók — Sarkadi Imre, majd évtizedekkel később Esterházy Péter — Móricz mellett. Mit jelent egy fiatal író számára Móricz Zsigmond ma? A konferencián előadó Grecsó Krisztián sze-

rint, a Móricz-értés szempontjából tanulságos lenne „az emberi állandót” kiolvasni a népi díszletek közé helyezett művekből s az akkori, „eredeti időre” való emlékezés képtelensége ellenére a valóságos Móricz Zsigmondot kell megfigyelni. Grecsó úgy érzi, elbeszéléseinek „emlékezete” a művekben található móríci valóság: „Még vannak a jelek és nem olvadt ki mögülnk a jelentés.”

Új fajta súlypontozási törekvés volt jellemző Cséve Anna előadására, mely a kéziratok hagyaték egészének figyelembe vételére és ebben a napló jelentőségére hívta fel a figyelmet. Arra az írásgyakorlatra és ebből kibontható írásmesterségre gondolt, melyben rendkívül jelentős a *szövegvariánsok, el nem küldött levelek, kiadhatatlannak ítélt írások, a napló- és a jegyzetfüzet-halmok* tartalmának egymással összefüggő rendszere. Mindezek a szövegek egy szempontba összefutó vizsgálata megkerülhetetlen feladat. Baranyai Norbert egy mű példáján keresztül, az ifjúsági regény címszóba skatulyázott *Légy jó mindhalálig* regényen mutatta be, hogy a mű ellenáll az egyértelműsítés olvasatának. Inkább nevelődési

regények sorába állítható, melyben a felnőtté válás és identitáskeresés, a valóságértelmezés és igazság, a példázat és a kudarc kérdései állnak középpontban. A mindaddig értelmező kérdések nélkül hagyott regény esztétikai jelentése komplexebb, egyéni megközelítést igényel az olvasótól.

Minden előadó egyetértett abban, hogy másként kell kérdeznünk az életműre. Lehetséges, hogy a 21. században nem azokat a regényeket fogjuk olyan jelentősnek tartani, amiket eddig preferáltak, s jobban ki kellene a kutatók figyelmét terjeszteni a kisregényíró (*Ágytakaró, Házasságtörés*) és a novellista Móricz Zsigmondra. Ugyanakkor Tarján Tamás szerint a drámaíró Móricz vizsgálata is más megközelítést igényel. Bár nagyobb műgonddal alkotta meg drámáit — az átdolgozások számtalan variációjának tanúsága szerint —, mint az epikáját, mégsem vált ebben a műfajban sikeressé. Móricz mint monumentális írói személyiség nem tudta uralni azt a nyolcvan drámai művet, melyet megalkotott. Jellegzetes prózaírói adottság birtokosaként, az „omnipotencia”, az írói mindentudás e műfajban nem tudott érvényesülni, hiszen a drámában a szerző mindenható epikai kelléktára nem alkalmazható. A színházi jelenlé-

Cséve Anna, E. Csorba Csilla, Móricz Imre, Kalász Márton

kísérletei és kudarcai bizonyítják, hogy a szépprózát kísérő drámaparadigma nem hozott időálló értékeket, azonban keletkezéstörténetük magyarázó aspektusai feltétlen tanulsággal járnak.

Cséve Anna

Az alkotó és műve a kultikus aktusok fényében

Konferencia a Helikon Kastélymúzeumban

A Petőfi Irodalmi Múzeum és az MTA Irodalomtudományi Intézete Kultusz történeti Kutatócsoportja *Alkalom és mű* címmel kétnapos konferenciát rendezett 2002. szeptember 26-27-én a keszthelyi Festetics-kastély falai között.

Ez az ötödik tanácskozás volt ebben a témakörben 1989 óta, amikor létrejött a Kultusz történeti Kutatócsoport. Ezúttal is az irodalom- és a művészettörténet területéről hívtak meg előadókat, azt

vizsgálva közösen, hogy a különböző kultikus alkalmak — a spontán megtisztelések-től, beszédektől, ajándékozási ceremóniáktól a fontos évfordulókra készült jelentős művekig — hogyan alakítják a megszólalást, milyen témákat, műfajokat vonzanak magukhoz.

Az első nap központi témája, szervező elve, kulcszava a halál lett, mely az előadások többségének meghatározó komponensévé vált, akár mint egy mű tárgya, mint az életút és a művek értelmezésének kiindulópontja, akár mint műfajok (halotti búcsúztató, emlékbeszéd) indukálója.

Ratzky Rita irodalomtörténész Petőfi egyik versének — *Halhatlan a lélek* — geneziséét tárta fel: Kazinczy korábbi epigrammája, amit id. Wesselényi Miklós báró halálának alkalmából szerzett, ihletforrásul szolgált ennek az ontológiai kérdéseket feltevő költeménynek. Porkoláb Tibor, a Miskolci Tudományegyetem oktatója *A pantheonizáció műfaja: az emlékbeszéd* címmel a XIX. századi akadémiai temetési búcsúztatók sajátosságait vizsgálta. Az emlékbeszéd írója ezek révén elhelyezi az elhunyt művészeket a magyar géniuszok képzeletbeli csarnokában, egyben értékítéletet fogalmaz meg róluk. Keresztesné Várhelyi Heléna muzeológus a halotti beszéd műfajáról általános áttekintést tartott, elkülönítve az irodalmi emlékbeszédeket, megemlékezéseket a népi siratók csoportjától és a valási meghatározottságú altípusoktól. Tverdota György irodalomtörténész

József Attila kései verseit a nekrológok, a visszaemlékező rokonok, ismerősök szemszögéből közelítette meg *Ultima verba. A költő utolsó verse mint végrendelet* című előadásában. Rámutatott, hogy a költő öngyilkossága mennyire befolyásolta ezek interpretációját, mennyire az életrajzi tények határozták meg „olvasataikat”.

Az előadók egy része ironikus hangvétellel közelítette meg a kultuszképzés

„Sajnos a kultuszkutatás nem épült még be az új értelmezői irányzatok közé, ennek részben a párbeszéd hiánya, részben a konfúz kutatási metódus az oka. Megfogalmazódott az igény a kultuszkutatás bevitelére az irodalomértelmezői köztudatba, a tematikát illetően a szükséges határok megvonására és a szemléletmód tágítására.”

metódusait, ugyanakkor elismerték, hogy ők is e folyamat részesei. Ennek kiváló példája Takács Ferenc egyetemi oktató *Iparosított ünneplés — a James Joyce Társaság* című referátuma, amelyben az adott íróval, költővel foglalkozó irodalomároknak a kultusz fenntartásához fűződő érdekeit sem hallgatta el, humorosan „joyce-ológjáról” és „megélhetési joyce-istákról” beszélt, másfelől egy-egy irodalmi kultusz közönségteremtő és identitásképző szerepére is felhívta a figyelmet. Császtvay Tünde, az MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársa az ivászat megjelenési formáit vizsgálta a XIX. század végi alkalmi költészetben, korrajzot adva és a miliőt is érzékeltetve. Lakner Lajos muzeológus az irodalmi kultuszkutatás elméleti és módszertani alapjainak feltérképezésére tett kísérletet. Elhelyezte az irodalomtudományon belül, felvázolta kapcsolatát az irodalomelmélet és irodalomtörténet többi ágával, gondolatébresztő megál-

lapításokat tett a jelenlegi helyzetről. Sajnos a kultuszkutatás nem épült még be az új értelmezői irányzatok közé, ennek részben a párbeszéd hiánya, részben a konfúz kutatási metódus az oka. Megfogalmazódott az igény a kultuszkutatás bevitelére az irodalomértelmezői köztudatba, a tematikát illetően a szükséges határok megvonására és a szemléletmód tágítására.

A második napon művészettörténeti előadások kerültek előtérbe, Keserű Katalin, az Ernst Múzeum igazgatója a Terror Háza Múzeum külső és belső arculatának kialakítását, F. Kovács Attila építész installációit mutatta be hasonló európai emlékmúzeumokkal összevetve. E. Csorba Csilla művészettörténész Stróbl Alajos Jókai-szobrának hányatott sorsát tárta fel, a pályázati felhívástól a különböző variációk elkészültén át (ezek közt egy aktábrázolás is szerepelt) a szobor végső helyének megelégség. Király Erzsébet, a Magyar Nemzeti Galéria művészettörténésze *Dante-kultusz a századforduló magyar művészetben* című előadásában az itáliai költőnek, valamint fő műve, az *Isteni színjáték* motívumainak felbukkanását követte nyomon, külön figyelmet szentelve Paolo és Francesca, a pokolra jutott szerelmespár alakjának továbbélésére, például Gulácsy Lajos festészetében. Kovács Ida muzeológus Ottlik Géza és a képzőművészet viszonyát boncolgatta az író művei és a hagyaték alapján.

A konferencián színvonalas és kevésbé jelentős referátumokat is hallhatunk, a legjelentősebb mozzanatnak azt tartom, hogy kísérlet történt a kultuszkutatás elméleti kereteinek és módszertanának összefoglalására, hogy ez az új tudományág lassan megtalálja helyét az irodalomtudományon belül. Üdvözlendő felismerések születtek: mindenképpen szükséges a szemléletmód tágítása, ugyanakkor a vizsgálati anyag határainak kijelölése is.

Sulyok Bernadett

A hagyomány feladata

Konferencia az 1920-as évek magyar irodalmáról

A Károli Gáspár Református Egyetem Újkori Magyar Irodalom Tanszéke 2002. október 3-4-én a Petőfi Irodalmi Múzeumban tartotta *A hagyomány mint feladat az 1920-as évek magyar irodalmában* című konferenciát. A kétnapos eseményt a csaknem ötvenéves PIM és talán az ország egyik legfiatalabb kutatóműhelyének közös munkája hozta létre.

A tanszék négy oktatója 2000-ben hároméves kutatási pályázatot nyert. Az FKFP pályázatának elnyerésében komoly szerepe volt annak a tervnek, hogy a kutatócsoport megszervezi a tanszék első országos konferenciáját. Ennek eredményeképpen jött létre a rendezvényt házigazdaként is jegyző tanszék oktatóinak, és szinte az ország összes egyeteméről meghívott vendégek részvételével a magyar irodalomtudományt gazdagító tudományos tanácskozás.

Az első nap reggelén a múzeum nevében Ratzky Rita főigazgató aszszony köszöntötte az egybegyűlteket, majd a KGRE Újkori Magyar Irodalom Tanszékének vezetője, Hima Gabriella ismertette a tanszéki kutatócsoport két éves történetét. Az egyetem vezetését Szabó András, a Magyar Tanszék-csoport irányítója képviselte. A számos gondolatébresztő felvetést, olykor kimondottan provokatív vitaindítót tartalmazó megnyitó beszédet Kenyeres Zoltán mondta el.

Három ülészak, több mint húsz előadás, számos érdeklődő: röviden ez a leltár. Az első nap délelőttjén megtelt a sarokterem, a későknek már szék sem jutott. A nagy érdeklődés az előadók személye mellett a témának is szült. Ahogyan Kenyeres professzor megnyitójában elmondta: a húszas évek egyszerre volt az ország egyharmadának elvesztése miatt érzett döbbenet és ezzel egyidőben a magyar irodalom felívelésének korszaka. Vesztett hábo-

rú, felemás, véres forradalmak, és utánuk az elveszett illúziók: Kosztolányi, Márai, Szabó Dezső, Németh László, Móricz Zsigmond írásai mind egy-egy példa a szembenézésre.

A szembenézés mindig a hamisnak bizonyult álmokkal való leszámolás. S hogy a leszámolás gyökeres legyen, meg kell változtatni azt a nyelvet is,

Kovács Árpád, Kabdebó Lóránt, Horváth Csaba, Török Lajos

amely a hamisnak bizonyult álmot hordozta: ez a nyelvkérés indokolja a húszas évek poétikai változásait.

Ez a lírában és az epikában is jelentkező paradigmaváltás adta a konferencia témájának alapproblémáját: hogyan viszonyult a magyar irodalom ahhoz a szerephez, amelyet a megváltozott világban kellett betöltenie? A modern irodalom nem zászló és nem apostolok írják; ugyanakkor eszményeit, így a hazát is — igen, ott fenn a magasban — mégis védi pajzzsal és dárdával. A haza azonban már elsősorban kulturális közösség, a közös nyelvben megnyilvánuló közös lét megjelenési formája.

S ez a közösség már nem ugyanaz, mint a tizenkilencedik század elején-közepén, amikor a reformkor és a nemzeti klasszicizmus szinte máig hatóan megszilárdította az irodalom kommunikációs folyamatában a haza és haladás megjelenési formáit. Ezért volt különösen érdekes a konferenciát szervezőként is jegyző Hansági Ágnes és Hermann Zoltán előadása: Zsigmond Ferencnek a Jókai-centenáriumra írt monográfiája és a Horváth János-féle Petőfi-kánon olyan fénybe került,

amely élesen világította meg az irodalomtörténet hagyományfenntartó elvárásait.

Ugyanakkor a húszas évek irodalma alapozta meg a magyar irodalom modern arculatát: jól mutatta ezt be Szilágyi Zsófiának az *Esti Kornél* utóéletét taglaló tanulmánya. Szitár Katalin, a kutatói program vezetője *Hagyomány és személyesség* című előadásában Németh László *Iszonya* kapcsán az antik hagyományok a modern regénybe való beépüléséről és ennek regénypoétikai aspektusairól beszélt. Hima Gabriella Kosztolányi két novellájában, *A kulcsban* és a *Fürdésben* a mozdulatok és szavak egymáshoz való hol párhuzamos, hol ellentétes viszonyát elemezte vázolt új ér-

telmezési lehetőségeket. Török Lajos Babits művében a romantikus személyiség kettészakított voltát emelve ki a *Gólyakalifa* és Jósika Miklós egy regényének összevetésére vállalkozott. Eisemann Györgynek a romantika és a későmodern viszonyát taglaló, Bertha Zoltán Tamási Áronról szóló és Fried István Krúdy-előadása is új utakat mutatott az érdeklődőknek.

Mivel mindössze néhány előadó esett bele abba a hibába, hogy az irodalomtudományt fontosabbnak tartsa az irodalomnál, a konferencia kötete is figyelemre számíthat.

A rendezvény sikeréhez nagyban hozzájárult, hogy ezt a két napot mindkét intézmény magáénak érezte. A KGRE Újkori Magyar Irodalom Tanszéke és a Petőfi Irodalmi Múzeum mellett a Károli Gáspár Református Egyetem Hallgatói Önkormányzatának és a Károlyi Kávéház és Étteremnek a segítségével tette lehetővé, hogy a konferencia nemcsak a tudományosság vonatkozásában felelt meg az elvárásoknak, hanem kimondottan kellemesen is telt.

Horváth Csaba

Vidéki emlékhelyek: kényszer vagy lehetőség?

Gondolatok az egyházashetyei Berzsényi-kiállítás felújítása kapcsán

Az utóbbi évben egy minisztériumi pályázat elnyerésével lehetőségünk nyílt vidéki irodalmi emlékházak kiállításainak felújítására. Elsőként feltérképeztük és sorrendbe állítottuk, hol van szükség épület-felújításra, hol szorulnak a helyiek szakmai segítségére.

Aki már járt irodalmunk klasszikusainak végsőkig lerobbant emlékhelyein, bizonyára eszébe jutottak Petőfi sorai: „Ujhelytől fél órányira, éjszak felé esik Széphalom, Kazinczy Ferenc egykori lakása. Nevét megérdemli, mert festői szépségű táj. Különbözik pedig szent hely, szent az öreg miatt, kinek ott van háza és sírhalma. Kötelessége volna minden emelkedettebb lelkű magyarnak életében legalább egyszer oda zárandokolnia, mint a mohamedánnak Mekkába. És még is jobb, ha nem mentek oda, mert nagyon erőslékűeknek kell lennetek, hogy azon sírhalomnál meg ne esküdjetek, miszerint a hazáért soha ne eshő egy lépést is tenni nem fogtok. Én voltam ott, láttam a pusztulás és feledés legszívzaggatóbb, legelkeserítőbb képét, és letérdeltem a sírra és már fölemeltem a kezemet, hogy megesküdjem... ekkor szerencsémre vagy szerencsétlenségemre megfogott jó vagy rossz angyalom, és elvezetett onnan, minekelőtte kimondtam volna az esküt”. Valóban, ezeket az elavult, messze a nagyvárosok tárlatainak — és itt még nem is ipari, kereskedelmi tematikus bemutatókra gondolok — színvonala alatt maradó emlékszóbakat járva: a félig leszakadt képaláírásokat böngészgetve, a nedvességtől felkunkorodó, xeroxozott fotókat, koszos üvegeket látva, önkéntelenül is eszünkbe juthat, milyen épületes mindez az ideérkező iskolásoknak. Ha eddig melengedett volna bölcsészahajlamokat magában az ifjú látogató, itt bizonyára ő is belátja, hogy ebben az országban, amely így becsüli legnagyobbjait, nem sok becsülete lesz annak, aki történeti stúdiumokra adja a fejét.

Tehát minden változás, ami közelebb visz minket a kor színvonalán álló installációs megoldásokhoz, üdvözlendő. A korrekt felirat, a szép paszpartu, a pontos világítás, a világosan felépített tér nevel, igényt kelt, kultúrát ad (akárcsak egy tiszta emlékhelyiség). Nem utolsó sorban a *dolog* — az irodalom — fontosságát sugallja.

Természetesen a közvetített tartalmak, a megvalósulás mikéntje is fontos. Az emlékhelyek a legutóbbi időkig meglehetősen

egy kaptafára készültek (szerepe lehetett ebben annak is, hogy egy központi csapat épített fel a 1960-70-es években sok-sok vidéki kiállítást). Az elszánt vidékjárók többsége szinte már azelőtt tudja, mit talál a kiállítóterben, mielőtt a kilincsre tenné a kezét: az író unalomig ismert, reprodukált képeit, könyveket, kéziratokat. S valóban kérdés, hogy milyen módon jöjjön létre méltó találkozás az író és a látogató között egy ilyen, az író születése, halála stb. által „megszentelt” helyen. A kultusz kutatás terminológiájával élve az emlékhely felkeresése semmiképpen sem információgyűjtő, okosító alkalom, hanem „zarándoklat”, leborulás, tiszteletadás a költő, író emléke előtt. Tehát akár néhány jól kiválasztott szöveg, megrendítő kézirat, jellemző fotó is elég az élményhez. Úgysem a kifüggesztett anyag — hanem a hely szentsége a lényeg, s ezzel együtt: az épület, a környezet, a táj. Ez a kiállítástípus egyfajta műalkotást hozhat létre, valamiféle művészi installációt, erőteljes érzelmeket válthat ki, de idegenkedést is szülhet.

S még egy szempontot érdemes figyelembe venni a tervek kialakításakor. A falvakban többnyire az emlékház a helyi nevezetesség, maga a község neve is csak nagy szülőföldjével kapcsolatban említődik. A helyiek büszkék rá, s egyre több faluban látni, hogy emlékhelyet, emlékparkot alakítanak ki mellette, körülötte, a mindenkor ünnepelések színterét, szoborral, felhúzzható zászlóval, a koszorúk felakasztására szolgáló kampókkal. A kiállítás kialakításában támogatni kell ezt a törekvést, hiszen a magyar falvakban meglehetősen kevés a közössiég, még kevesebb a közösen használt „szakrális tér”.

Példaként: Az október 30-án megnyílt, Berzsényi Dániel szülőházában berendezett kiállításunk: „...feloldhatatlan kötelékek vannak azon földhez, mely az én szebb korom napjait látta” a Kemenesalja neves költőjének gyermek- és ifjúkorát, sömjéni fiatalházas éveit idézi meg. Elsősorban költészetének forrásvidékét: az őt útjára bocsátó, felejthetetlen szépségű tájat, az ezt magában foglaló történelmi levegőjű vidéket. A család dokumentumain keresztül megjelennek a Berzsényiek, Thulmonok, Dukai Takácsok, mint a dunántúli gazdálkodó nemesség gazdag tradícióinak hordozói: nemességükre, őseikre büszke családok, mivel birtokgyarapító vágyaik,

királyhűségük, hagyományos kultúrájuk jelen van Berzsényi költői világában is: genealógiák, nemesi címerek, családi bútorok — egy kisnemesi közeg tárgyai idézik meg ezt a világot. E patriarchális életforma megrendülése, a hősi, katonai éretnyek helyett a gazdaságát megreformáló, a nemzetfelemelés hétköznapjait is vállaló földbirtokos értékrendjének megszületése Berzsényi verseiben nyomon követhető, a fordulat fontos oka az európai politikai környezet megváltozása. A napóleoni háborúk végigsöpörnek Európán, harcolnak a francia csapatok a Dunántúlon is, a magyar nemesi sereg megszegyenyítő vereséget szenved. Ezek a változások létbizonytalanságot, félelmet hoznak magukkal. A hősi ódák, a nemesi felkelést buzdító versek közegéből a polgári értékek világába vezet Berzsényi útja. Hagyományos kiállítási tárgyak: színes, „tudósításszerű” metszetek, kéziratok, adófizetési nyomtatványok, kéziratok jelzik a korszakváltást.

A kiállítás hangsúlyozza, hogy Berzsényi nem más lehetőség híján, kényszerből foglalkozott gazdaságával — s ezért szinte titokban, lopott órákban verselt —, hanem az élet igazi kihívásának, az ősoktól rárótt erkölcsi parancsnak érezte birtoka növelését, a minél eredményesebb gazdálkodást. S ezért választotta ódái hőseitül Festeticset vagy Széchenyit, olyan alakokat, akik olvasói számára a tettek emberei lehettek, s hitelesítették, kézzelfoghatóvá tették a költő nagy ódáinak nemzetépítésre, önállózatra hívó gesztusait. E témát elsősorban a helyszín: a gabonatermő, szőlősdombokkal tarkított Kemenesalja kínálja, mindekenélőtt pedig az a hallatlanul érdekes és eddig feldolgozatlan kéziratanyag, amelyet Berzsényi gazdálkodásáról a múzeum kézirattára őriz. A központi látványelemek is a gazdálkodás fontosságára utalnak: gabonakévék és venyigekötegek, boroskancsó, szőlőművelő szerszámok fogadják a belépő látogatót. Ugyanakkor Berzsényi ragaszkodása a hétköznapok valóságához sohasem csökkentette benne a költészet megtartó erejébe vetett hitet, sőt az őt érő sorscsapások, betegségek, irodalmi elszigeteltség, érzelmi számkivetettség közepette az alkotás hozott életébe törekény egyensúlyt: ezt jelzi a gabona és a szőlő fölött „lebegő” könyv, sokat várt, megkínlódtott verseskötetének egy példánya.

Kalla Zsuzsa

„...feloldhatatlan kötelékek vannak azon földhez, mely az én szebb korom napjait látta”

Az egyházashetyei Berzsényi Dániel Emlékház új kiállításának megnyitója

Tisztelt egybegyűltek!

Ünnepelni jöttünk. Ünnepelni — a szó eredendő értelmé szerint — a szentséget feltételező cselekedet. Egy olyan meggyőződésnek a tanúsítása, hogy van a világban valami abszolút, jelenlétünknek végső értelmet, feltétlen jelentést szabó valóság.

Az ünnep ideje sosem a múlt jelen, hanem a visszaidézett Örök Idő: a szentséget megnyilvánító teremtmény kezdete ideje. S tere sem világunk e kicsiny — bárha nekünk kedves, mindazonáltal eldugott — szöglete, hanem — az ünnep idejében — a Kozmosz, annak a köldökén állunk: a teremtés és születés középponti helyén.

Az ünnep — eredendő értelmé szerint — emberségünk megszentelése: azé, ami mindannyiunk közös valója, azé, ami a létünkben hatékony, gazdag és jelentésteli, s így szemben áll az élet zajló hétköznapjainak zavaros, minőség nélküli, véletlenszerű és értelmetlen hordalékával. Épp ezáltal képes elrendezni és átvilágítani azt.

Az ünnep nem csupán esemény, mely felemel minket, hanem elkötelező cselekedetünk: ünnepelni annyit tesz, mint közösséggé nyilvánítani magunkat. Az egyetlen közösséggé: mely átnyúl a véges időközön, a pusztuláson, és halottainak áldozva újjászületik — fenntart és teremtmény —, mert a Kezdet idejéből ered.

Az ünnep kultikus cselekedet. 'Cultus' latinul annyit tesz: valaminek a művelése, gondozása, ápolása, tisztelet, imádat valami iránt. A gyökerét képező 'colo, colere' ige fejezte ki a föld megművelését célzó tevékenységet is: a töretlen szűzföldet, a vadont megművelő agriculturát. S ugyanebből az igéből hajtott ki a latin 'cultura' szó is, mely annyit tesz: gondozás, művelés, gazdagság, szellemi képzés. Az ünnep a Földjéért felelős Ember alkotó cselekedete, mely gazdagságot-gazdagságot feltételez, hív és

ígér — anyagi, szellemi és lelki értelemben.

A kultusz, kultúra és termelő gazda(g)ság eredendően oly nyilvánvalóképp összefüggő, embert alkotó és fenntartó tevékenysége más-más beállítódást, szokásrendet és eszköz-, nyelvhasználatot alakított ki a történelem során, olyannyira elkülönülőt, hogy mára már-már feledni szoktuk: nem létezhetnek egymás nélkül.

„A mű, amelyet alkotni hivatottnak tudta magát, a legnagyobb műalkotás volt: az ember.

Aki — az ő felfogásában — a „lélekképzés míve” és e mindenkor befejezetlen, de benne magában szakadatlanul továbbalkotandó „mív” folytatója, továbbadója.”

Ám az, akinek a szülőházában most összegyűltünk, még pontosan tudta ezt az összetartozást. Elkötelezett Gazda volt és Bölcs volt és Sacer volt: birtokos, filozófus-esztéta-kritikus, költő. Mindenekelőtt költő, de a „szent poézis” papja. A mű, amelyet alkotni hivatottnak tudta magát, a legnagyobb műalkotás volt: az ember. Aki — az ő felfogásában — a „lélekképzés míve” és e mindenkor befejezetlen, de benne magában szakadatlanul továbbalkotandó „mív” folytatója, továbbadója. Utolsó költeményének szavaival is ezt hagyta örökül:

Tündér változatok műhelye a világ,

Mint a poézis bájalakja:

Ámde csak egy az igaz, nagy és jó,

Melyek mosolygó jelicime lett a szép,

Hogy mint a szerelem játszi gyönyörökén

Folytassa titkon a teremtés

Műve örök folyamát gyönyörrel.

A kor, amelynek Berzsényi oly méltó szülötte volt, a felvilágosodás korszaka, bizonyos értelemben a kezdet ideje volt mai világunk számára. A „filozófusok” és „literátorok” 18. százada, a végtelen erejére ébredt értelem és érzelm kora rántotta ki ellenállhatatlan erővel az isteni teremtés és gondviselés mindenhatóságától függő kreatúrát az autonóm ember eszére, szívére és erkölcsére bízott történelem felelősségének világára. A nemzeti tudat, a nyelvekhez kötött kultúrák önazonosságának tudata született ebben a században; s e század vége, fordulója, s a következő eleje volt a magyarság újkori magáraébredésének, lelki-szellemi újjászületésének hajnalkora is.

Alapítás történet, bizonyos értelemben a történelmi ember alapítása — mondhatnám némi költői fordulattal, költőivel, minthogy az alapítás mindenekelőtt a kiművelt értelem műveit hagyományozó kultúrára irányult, és a nemzeti nyelvek

alkotó szelleme, esztétikai teremtménye: az irodalom vezette.

Az alapítók még pontosan tudták, hogy mit cselekszenek, s vállalták felelősségüket. Mi sem bizonyítja ezt ékeesebben, mint öntudatos emberi alkotóerejük szent eredetének tudata: az a tény, hogy „az ész művein kecsesülő nyelvünk” irodalmát — a tudós tevékenységükből születő kultúrát — kultikus tiszteletben részesítették.

E kultusz, melyet kultúraalapító tevékenységük s személyük körül vontak, nem az istenülni vágyó emberi hiúság műve volt, hanem a feltétlen hité és odaadásé. A megkülönböztettség és felsőbbség státuszát, morális öntudatát adta a „vadon” setétjében világot terjeszteni induló maroknyi úttörőnek — a szellem nap-számosainak —; s ez számukra nem előjogot jelentett, hanem életre-halálra szóló kötelességet: a kultúra szolgálataiban.

Bécsy Ágnes

A kultusz hit dolga; imádatlalt fogadja a kifürkészhetetlen kegyelem adományait, az isteni „ihlet” erejét; imádatban részesíti tárgyát; szent időkhöz és megszentelt helyekhez kötődő szertartásokban fejezi ki odaadását; zárandoklatokat tart, kegytárgyakat gyűjt, szimbólumokat használ; ésszerű bizonyításra nem szoruló, végletes és cáfolhatatlan kijelentésekben beszél. A kultúra az értelem dolga; rendszerező eszmecsere, kritikus és mérlegelő ítéletalkotás; e tevékenységek számára az iskolától a sajtóig a nyilvánosság fórumainak és közösségi intézményeknek sokaságát biztosítja; az ésszerűséget, a vitathatóságot feltételező érvelés, meggyőzés és belátás törvényeit érvényesítő nyelven beszél.

Kazinczy kora — és benne Kazinczy, Berzsenyi, Döbrentei és Kölcsey literátori köre — nem csupán újkori kultúránk és irodalmunk közösségformáló kultuszát alapította meg máig ható erővel, hanem annak kritikus, önmagát megismerni, megítélni és rendszerezni képes értelmét — kultúráját — is.

Kérlelhetetlen szócsatáikban véres sebeket mértek egymásra a józan értelem nevében és az ennek elkötelezett, féltő értelem dühével, keserűségével. De épp a Kölcsey kritikája alatt megrokkant Berzsenyi példája mutatja a legvilágosabban, hogy e csapások nem az alkotó szellemet és a morális erőt célozták és érték el a másokban, hanem a bennük magukban is ott leselkedő homályt és esendőséget: az elérttel meglegedni hajlamos inerciát.

Az értelem törvényének engedelmeskedő könyörtelenségük új, magasabb régiókba kényszerítette erőiket: a költészet filozófusaként újjászülető Berzsenyi végül korántsem ok nélkül tarthatta többre „a kultúra legfőbb intézőjének” későn kivívott hálatlan esztétikus szerepét annál, hogy költőként „a létániás magyar világnak az ódai stílt” ő mutatta meg — hiszen épp így, kritikusként hozhatott „jobbító ítéletet” a fiatal Kölcsey erőtlén „nyekergő” verseinek „szentimentál-grimaszai” fölött is —, hogy aztán évekkel később, a *Zrínyi éneke* szerzőjében annál meggyőzőbben ismerje föl és ismerje el az érett, nagy költőt. S ez a költő, a hajdani kritikus, végül az Akadémia filozófiai osztályának első vidéki rendes tagját temetve fogja gyászbeszédében kimondani, hogy „a való költészet, s a philosophia komoly Múzsája rokonszövetségben állanak... Berzsenyi minden kétségen túl egyike vala azoknak, kiket a való költészet szel-leme élesztett.”

„Kazinczy kora — és benne Kazinczy, Berzsenyi, Döbrentei és Kölcsey literátori köre — nem csupán újkori kultúránk és irodalmunk közösségformáló kultuszát alapította meg máig ható erővel, hanem annak kritikus, önmagát megismerni, megítélni és rendszerezni képes értelmét — kultúráját — is.”

Csak ez a személyességen túllépni szándékozó és túllépni képes nagylelkű okosság adhatott való hitelt a Kazinczy-kör irodalmi kultuszának, s emelhetett egymást „gyönyörködve” istenítő, „temjényező” és „koszorúzó” imádatukat, valamint a „csudáltatás” fényében „kevélykedő dicsekvés öröm-könnyűit”

és forró „csókjaikat” egy határozott és világos értékrendet szabó irodalmi és kulturális kánon alapjává. Az eredendő kánon alapjává, melyhez máig minden ítéletünk visszanyúl és viszonyul.

Ez a klasszicista kultusz emelhetette klasszikus rangra az isteni szerzőt és az ő „szent” nevét — egy Berzsenyit is —, melyben az alkotó szellem egész világa benne foglaltatik. Ez az egymás iránt s a közös tevékenység iránt érzett áhítat őrizte meg, nem egyszer bámulatos gonddal, a szerzők keze nyomát — mint Berzsenyit Kazinczy —, a művek, levelek eredeti kéziratát. És ez hagyta ránk a ma ismert arcot: a szerző féltett gonddal készített élethű, de még inkább lélekhű — mert ideálisan stilizált, emelkedett aurájú — portréját. Ez a kor szentelte meg a költők hajlékait — amire utazásai során maga Kazinczy adta meg a példát, kinek széphalmi kúriája már életében zárandokhelyé lett, de például 1814-ben a fiatal Wesselényi számára az lett már a „somogyi Kazinczy” niklai háza is.

Ezért lehet immáron jó másfél évszázada „szent hely” — s számunkra ma „a” szent hely — Egyházashetye, Berzsenyi szülőháza.

De a ház szülőltje 226 évvel ezelőtt nem a máj szent napon jött a világra. Talán a sors költői hajlama az oka — s Berzsenyi kedélye bizonytalansággal mosolygva méltányolná e poétai fordulatot

—, hogy a születésnap, amit ma benne ünnepelehetünk, az október 27-én született 243 éves Kazinczyé. Emlékezzünk hát ifjabb barátjával róla is. Mert lelkünkben, értelmünkben és tetteinkben méltóképp illene megválaszolnunk Kölcsey kérdését a halott Berzsenyi fölött: „Egyes emberek, a végtelen egész egyes virágai, vonzanak bennünket magukhoz; egyesekhez fűzzük hajlandóságunkat, érdekeinket, szerelmünket; s midőn az egyesek hervadnak s enyésznek, megszakadni érezzük az egymásból folyt idők folyamát; s az érzet a legkínosbak közé tartozik. Mert szívünk legtermészetesebb indulata, vágya és küzdése, majd tisztán, majd homályosan, a jövődőt tárgyalja; s mondjátok meg: a holtak jövődője hol vagyon?”

Bécsy Ágnes

„...végtére hazatérek Csöngére”

A csöngői Weöres Sándor-kiállítás megnyitó szövegének rövidített változata

A haza bennünk van.

Weöres Sándor lakóháza ma már jóval több egy megőrzött épületnél, jóval több Weöresék portájánál, az egykori százholdas gazdaság központjánál. Weöresék háza ma a megőrzött emlékezet. Kötelességünk megemlíteni, hogy Weöres Sándor Szombathelyen született; ha a pontosság kedvéért megjegyezzük ezt, akkor Csöngé méltatását sem vitathatja senki. Valahogy úgy vagyunk ezzel, mint Tóth Árpád a „hivatalos” Araddal. Tóth Árpád Aradon született és élt négy éves koráig, alapvetően mégis debreceni eredetű költőnek tartjuk.

Meggyőződésem, hogy a költővé váláshoz nemcsak érzékeny, mondhatni túlérzékeny idegrendszer kellett, nemcsak a szigorú, elégedetlen apa és nemcsak a védelmet nyújtó, gyöngéden nevelő és okosan tanító, rendkívül művelt anya, nemcsak az akkori lelkes, Hutter Zsigmond tiszteletes úr könyvtára Shakespeare és Schiller drámáival, hanem kellett Csöngé csendje és — bocsánat — unalma, az itteni sár és por, kellett a *Bóbitából* ismerős béka-hadak és sáska-hadak látványa és zsvajgása, kellett néhány pletykázó asszony, néhány kóbor kutya az utcákon. Ezek mind kellett „a kis versfaragónak” (ahogyan Weöres önmagát nevezte), hogy ő is adhasson Csöngének: hiszen azt már tőle tudjuk, hogy erre felé a béka-hadak *fuvoláznak*, a sáska-hadak *hegedülnek*, hogy Juli néni, Kati néni már örökké *letye-petye-lepetye*, és itt kell lennie valahol a *Harap* utcának is, ahol a hármas szám alatt megnyílt a kutya-tár, sippal-dobbal megnyitotta Kutya-fülű Aladár. Szándékosan idéztem a legismertebb versekből — *A tündérből*, valamint a *Magyar etűdök* és a *Holdbeli csónakos* egy-egy darabjából —, melyeket Weöres Sándor gyermekverseiként is ismerünk, mert ezek a mondókák valóban az óvodáskortól velünk vannak és játékosan segítenek abban, hogy megtanuljunk verset olvasni és belénk ivódjék a magyar nyelv szelleme. Petőfihez, Arany Jánoshoz mérhető adomány ez, mely a nyelvet és a nyelvet beszélők érzületét egyaránt gazdagítja. „Ez az ország első ügyetlen rigmusaimtól kezdve figyelt, gondozott, szeretett engem — írta Weöres Sándor a gyermekkori költeményeit tartalmazó,

később elvesztett versösszeállításának előszavában, 1946 novemberében —; gyermekkorom óta a nyilvánosság előtt alakulok, s az ország nagyjai tanítottak: Babits, Kosztolányi, Kodály. Engem a saját hazám dajkált költőjévé. Alighanem példátlan, hogy egy nemzet a saját anya-melegével neveljen költőt magának; és aligha erőtlén és sorvadó nemzet, amelyik ezt meg bírta tenni. Adja Isten, hogy szavaimnak csakugyan hasznát lássa.” A legtöbbet adta Csöngének is, amit csak adhatott: legbensőbb titkaiból táplálkozó költészetét.

Weöres Sándor életműve új fejezetet nyitott a magyar költészet történetében. A több évszázados énközpontú lírát (a legújabb szakirodalom megállapítása szerint) nálunk ő változtatta maradéktalanul a szétszórta és mégis egységes világ költészetévé. Annak versebe vonásával, hogy a világ több az emberi létezésnél, s a különböző korok, civilizációk az emberiség érdekkörén túl esetlegesen, érvénytelenek, de legalábbis neveltséggé törpülnek a mindenség, egyetemesség végtelen viszonylatában. Ő nem csupán másként látott, mint az újítók általában, hanem ő maga volt a látás. Nemcsak meghallotta új időknek új dalait, mint Ady, hanem ő maga volt a hallás. Nem benne állt az ábrázolt téli éjszakában, mint József Attila, hanem megálmodta azt *Az éjszaka csodáiban*. Különbözött a magyar irodalmi hagyomány jeles képviselőitől abban is, hogy egyáltalán nem érdekelte a politika. Csak annyiban érintette meg, amennyiben kénytelen volt tudomásul venni például elhallgattatását 1948-ban, amikortól majd egy évtizedig csak műfordításai és gyermekversei jelenhettek meg. Ilyen értelemben a legkevésbé sem volt közéleti költő, hacsak magát a versírást nem tekintjük a közélet részének. Pártpolitikától, ilyen-olyan táboroktól pedig végképp távol tartotta magát. Volt már (évekkel ezelőtt) alkalmam elképzelni, mi járhatott a fejében, ha tekintélyes könyvtárára nézett és polcain sorakozó könyveit szemlélte. Ha olvasott vagy hallott is különböző vitákról, népi-urbánus perlekedésekről, ezeket unta és sehogyan sem értette, ez utóbbit végképp nem értette. — „Hogyhogy népi, hogyhogy urbánus? Ki az író akkor? Hol lakik, az

dönt, falun, vagy városban? Hol született, honnan származik? Hiszen akkor a legjobb urbánusok azok, akik faluról, vidéki városból kerültek Budapestre, Szegedre, Érsekújvárról, Szekszárdra, Aradról, Szabadkáról, Tiszacsécsésről, Nagybányáról, Nyíregyházáról. Netán az lenne a döntő, ki miről ír, milyen a szemlélete? Hanem akkor ki a népi: a dekadens Ady? Ki az urbánus: a nemzetféltő Babits? Sehogyan sem értem ezt, morfondírozott kétségbeesetten. Hová tartoznak a Tóth Árpád, Juhász Gyula, Kosztolányi nevű műfordítók, akik a magyar vidék poétái is? Népi, vagy urbánus? Hová tartozik tehát — József Attila? Ezt tessék megmondani. És Kassák, a nép fiából avantgárd európai? Ki kellene találni valami mást, minél hamarabb, mert már magam sem értem, hová állhatnék, ki is vagyok én. — Csodálatos dolog viszont a könyvtár. Akik életükben ellenfelek, vitatársak, más ízlésű alkotók voltak, milyen szép csendben megférnek már egymás mellett. Itt mindenki megbékél a másikkal. A jó művek megtalálják helyüket a betűrendben és megvédik magukat. Talán mégis az ábécé a legfontosabb.”

Fráter Zoltán

Ezt a költőt, akinek szinte csak az ábécére volt szüksége ahhoz, hogy emlékeit, álmait, látomásait ritmussal, rímmel, dallammal költészetébe varázsolja, ezt a költőt és ihlető faluját ünnepeljük most ezzel a kiállítással. Köszönet érte rendezőknek és kivitelezőknek egyaránt.

Weöres Sándor és Csöngé immár a halhatatlanság. A haza bennünk van.

Fráter Zoltán

Programok Ady Endre születésének 125. évfordulója alkalmából

Fráter Zoltán: Elbocsátó, szép üzenet

A közismerten szenvedélyes szerelmek közé tartozik Ady Endre és Brüll Adél kapcsolata, a költő sok híres versében megénekelt Léda-szerelme. Az irodalmi emlékezet azonban nagyvonalúan megfedkezti arról, hogy Brüll Adél férjes asszonyként vállalta a múza szerepét, s különösen megfedkezik Diósi Ödönről, a férjéről. Hogyan tűrte, tűrhette a botrányos viszonyt a házastárs, miért viselte el egyáltalán? Ady Endre levelezésében alig van nyoma Diósi Ödön — Dodó — leveleinek. Az egyébként is kalandos életű Diósi néhány rövid sortól eltekintve az írásos hagyatékban szinte teljesen homályban marad. A dokumentumjáték harmadik főszereplője mégis ő lesz. A verseken és eredeti levélrészleteken alapuló színpadi etűd a férj szempontjából is látatja a három ember szövevényes érzelmi játszóját. Diósi Ödön — Ady és Brüll Adél Dodója — igazi drámai hőssé válik ebben a szerelmi háromszögben.

Fráter Zoltán dokumentumjátéka, a Léda-szerelme ribillióit sem mellőző *Elbocsátó, szép üzenet a Költők és múzsák népszerű sorozatának legújabb darabja*, amelyet 2002. november 25-én mutattak be a Petőfi Irodalmi Múzeumban.

Ady egyik kevésbé ismert szerelmének története új dokumentumok fényében

Ady Endre születésének százhuszonötödik évfordulójára váratlanul előkerült a költő hét levele, melyeket Bisztriczky Józsefnéhez, azaz Adához, Városmajor Szanatórium-beli szerelméhez írt 1912 folyamán. A levelek léteiről és hozzávetőleges tartalmáról már 1933-ban tudomást szerezhetett a szűkebb szakmai és a szélesebb olvasóközönség, ugyanis Mittyay László tanár, egy Adával készített interjúba ágyazva, néhány

mondatot közölt belőlük. A levelek híján az irodalomtörténészek csupán ezekre az idézett mondatokra, a kortársak memoárjaira és persze az Adához írott versekre hagyatkozhattak eddig, ha a Lédával való szakítás zárómozzanatait és az áhított új társ keresésének epizódjait próbálták feltárni. Habár a levelek olvasása során nem

jutunk eddigi ismereteinket lényegesen megváltoztató adatokhoz, végül mégis úgy érezzük, többet tudunk meg erről a bonyolult érzelmi kapcsolatról. Ady heves ostromára az asszony egyszerre volt nyitott és maradt visszafogott, amivel valószínűleg tovább gerjesztette a költő vágyait. Ada természetének ezen vonásai később sem változhattak. Akik idősebb korában ismerték, emberileg szintén vonzóak, kulturáltak, jó társalgónak és mégis zárkózottnak, megfeythetetlennek látták. Kovalovszky Miklós Ady-kutatásai során szintén arra a megállapításra jutott, Ada nem kérkedett a történettel, még csak nem is emlegette, hogy ismerte volna Adyt, családjában, ismeretségi körében ez nem volt beszédtema. Ma is ilyenek ábrázolja őt unokája, Bisztriczky Tibor, akinek a könyvben szereplő családi fotókat köszönhetjük, és Krajszovits Margit, az 1950-es évekbeli fiatal lakótárs, akinek Ada 1953-ban a levelet ajándékba adta.

Ebben a könyvecskében közreadjuk az Ady és Ada-kapcsolat valamennyi, általunk fellelhető dokumentumát: a már ismert verseket, melyek közül egy kéziratban is fennmaradt, az *Ada-leveletet*, melyeknek fakszimiléje most jelenik meg először, az *Ady-leveletet*, melyeknek ez az első teljes közlése, a gyűjteményünkbe került három darab fakszimiléjével együtt. *Hegyi Katalin* tanulmányában és a dokumentumok jegyzeteiben összefoglalja, illetve újraértékeli e fellángolás történetét. A kötetet *Székelly Aladár* néhány már ismert, Adyt ábrázoló felvétele, valamint *Máté Olga* és az aradi *Kossak József* eddig publikálatlan, Adát ábrázoló fotója illusztrálja.

(*Ady szerelme: Ada*. Szerkesztette: Varga Katalin. Utószó: Hegyi Katalin. Bp., 2002. Ady-életmű Alapítvány — Argumentum Kiadó — Petőfi Irodalmi Múzeum)

Ki látott engem?

Ezzel a címmel Ady Endre életmű-kiállítás megnyitójára került sor 2002. november 21-én 16 órától költészetének főbb motívumait felvonultatva. A forgatókönyvet Hegyi Katalin írta, a látványtervet és a kivitelezést Kemény Gyula készítette.

A cím szándékosan kérdésfeltevés, ami arra készíti a látogatót, hogy válaszoljon rá: látta-e, látja-e Ady Endre költészetét. Négy helyszín jelenik meg a kiállítási térben: Nagyvárád, Budapest, Párizs és jelzésértékűen Érmindszent, a szülőfaluja; életének e meghatározó színterei adják a keretet az életrajzi és irodalmi dokumentumok, apró relikviák bemutatására. A képek, könyvek, kéziratok tárgyyszerű leírása mellett a költő vallomásai is jelentős szerepet kapnak. Szülőföldjéről, családjáról, iskoláiról, barátairól, a magyarság sorsáról, költői hitvallásáról, a költői elhivatottságról vallanak a képek alatt megjelenő szövegek. S mindenekelőtt Istenről, szenvedésről, szerelemről.

Kilenc tematikai egység jelenik meg a tárlaton: a szülőföld, a gyermekkor; a nagyváradi évek, a kezdő újságíró, karcolatíró, színikritikus Ady; a *Budapesti Hírlap*nál töltött időszak; a *Nyugat* körüli tevékenysége és barátai, a *Holnap* antológia, valamint Ady és Hatvany Lajos ellentmondásos, harcoktól sem mentes barátsága; a Léda utáni szerelmek, a szanatóriumokban töltött időszak; a legnagyobb és legszenvedélyesebb szerelme: Léda és Párizs; Jászi Oszkár, a *Huszadik Század* és Lesznai Annával való barátsága; Csinszka, Csucska és a világháborús évek; végül Ady Endre csónakos fejfájának bemutatása zárja a kiállítást, s mindez jelképes visszatérés tágabb pátriájához, a Partiumhoz.

A teremben néhány asztal mellett a látogató Ady verseit olvashatja a falakon, illetve verseskötetektől, prózai írásaitól a legmeghatározóbbakat (*Egy ismeretlen Korvin-kódex margójára*, *A magyar Pimodán*, *Poéta és publikum*, *Félelem és irás*, stb.) egy általunk összeállított *ál-Nyugat*-számokban közöljük, valamint egy lapozóban kevésbé ismert, érdekes dokumentumokat nézhet meg a látogató.

A kiállítás tiszteletadás a költő életműve előtt abban a reményben, hogy a látogatókban felkelti az érdeklődést, és az igényt az életmű újraolvasására. Mottója: „Amíg nem láttok, nem ékesíttek, / Nem rubrikázatok, addig: vagyok.”

„lyányok s ifjak szívei védenek”

Versmondó délutánt tartottunk a PIM-ben november 23-án, szombaton 16 órától, amelynek résztvevői a ráckevei Ady Endre Gimnázium által hirdetett szavalóverseny győztesei, valamint országos és határon túli versmondó versenyek díjazottjai.

Elment a bibliográfus Reguli Ernő emlékére

Azon az augusztusi péntek délután épp telefonon beszéltem, amikor Ernő vállára akasztott táskával, mosolygósan intett: akkor hétfőn újra találkozunk. Visszaintettem: gondolva arra, hogy akkor a következő hetet ismét együtt a Cseres Tibor-hagyaték feldolgozásával folytatjuk. Mindenkori munkájára a gondosság, a figyelmesség, a körültekintő precizitás volt a jellemző. Addig nem nyugodott meg, míg az általa vizsgált bibliográfiai adat vagy hangfelvétel hitelességéről nem győződött meg teljes mértékben.

Lehetett reá számítani. Ő fiatal kora óta azt tanulta meg: légy pontos, megbízható, lelkiismeretes.

Szombat reggel Magda asszony, Ernő felesége hívott fel telefonon. István ne haragudj, hogy zavarlak — mondta —, de mondanom kell, Ernő hajnalban, a kórházba szállítást követően meghalt. Nem, ez nem lehet igaz. Nemcsak munkájára lehetett számítani, hanem

igazi léleklependítő közösségi ember volt. Jóízű történeteivel sokszor felvidította munkatársait. A múzeum által rendezett szakmai kirándulásokra mindig és sokszor elsőként jelentkezett. A kirándulásokon szorgalmasan fényképezett, majd nem feledkezett el arról sem, hogy a fotókat megmutassa kollegáinak.

Tíz éve ismertem Őt. Kapcsolatunk több volt, mint egy egyszerű munkatársi viszony. Ismertem a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárnál eltöltött több évtizedes múltját. Büszkén mutatta a *Tiszatáj*-reperitóriumot, a József Attila-, Fábry Zoltán- és a Latin-Amerika-bibliográfiáját. Már itt, a Petőfi Irodalmi Múzeumban 1995-ben Vele és Pesti Ernővel baráti együttműködésben készítettük el hármában a Nagy László-bibliográfiát. És készültünk további álmok, tervek megvalósítására, mint például egy Páskándi Géza-bibliográfia összeállítására. Nyugdíjasként volt a hangtári gyűjtemény kezelője, de Őt valahogy nem tudtuk idős-korúnak tekinteni. Fellelkesült, amikor

szegedi éveiről beszélt, amikor az antikváriumban vagy a hanglemezboltban valamilyen kincsre lelt. Büszkén mutatta a zsákmányt, hogy tovább gyarapíthassa házikönyvtárát. Váratlanul elhagyott íróasztalán kézzel írott cédulákat találok különféle hangtári adatokról, kutatásainak eredményeiről. Most hogyan folytassuk ezt a munkát Nélküled?

Ki fogja legutóbbi interjúd után az általad elkezdett riporteri munkát tovább folytatni? Mikor lehet Veled még József Attiláról beszélgetni? Elbúcsúztál, de mi, munkatársaid, ezt nem így gondoltuk. Elárult így az a munkahelyi otthon, ahol oly sokat beszélgethettünk.

Kezemben egy emléklap. Napbarnított tekintettel, derűsen tekintesz a világra. A kép mellett egy József Attila-idézet: „*S valami furcsa módon / nyitott szemmel érzem, / hogy testként folytatodom / a külső világban / nem a fűben, a fákban, / hanem az egészben.*”

Mi itt, barátaid, munkatársaid a Petőfi Irodalmi Múzeumban nem búcsúzzunk Tőled. Nem, mert gondolatainkban, emlékeinkben mindenkoron velünk maradsz. Nyugodj békében.

Maróti István

A „magvető” üzenetei

Irodalmi megemlékezés Kossuth Lajos születésének 200. évfordulóján

„Komolyan szólok komoly tárgyokról, szenvedély nélkül; emóciók felkeltése nincs szándékomban, de a magok közt, melyeket elszórógatok, akadhat talán olyan is, a mely nem esik sziklára, hogy elpusztuljon terméstelenül, habár csírázása várthat is magára az időnek járása szerint. Nemzedék száll, nemzedék múlik, alkalom kerül, alkalom merül, a szó elhangzik, de értelme megmarad, ha igaz és egészséges, ha nem az, vesszen mint elvész a szélben a sóhajtas.”

1891. január

A Petőfi Irodalmi Múzeum sajátos nézőpontból igyekezett megközelíteni Kossuth Lajos alakját, aki nemcsak a reformkor meghatározó jelentőségű országgyűlési követe, a Védegylet létrehívója, lapszerkesztő, később pénzügyminiszter volt, hanem nagy formátumú politika- és államelméleti gondolkodó is. Az egykori kormányzó szépirodalmi igényű és retorikai szempontból kifogástalan, nagy hatású szónoklataiból válogattunk a 2002. szeptember 24-én elhangzott műsorunkba, valamint korabeli írók, költők írásaitól, melyek személyéről, a hozzá kapcsolódó kultuszról vallanak. A halála előtt három évvel keletkezett, mottóul választott feljegyzésében tanait és elképzeléseit az *Újszövetségben* megtalálható példabeszéd mintájára olyan magokhoz hasonlítja, melyek attól függően, milyen talajra hullanak, csírának ki s hoznak termést.

Kossuth Lajos, a szónok címmel Csorba László történész, a Római Magyar Akadémia tudományos igazgatója tartott előadást, amelyben különös figyelmet szentelt Kossuth Lajosnak már az amerikai emigráció idején született, 1852. február 6-án Ohio állam törvényhozásában, Columbusban

előadott beszédének. Ebben Kossuth a szellemtörténeti irányzat képviselőjeként azt vallja, hogy minden századnak van uralkodó eszméje, amely a nemzetek működésének közös irányt szab, s bár láthatatlan, mégis mindenütt jelenlévő. A szónoklat egyik tézismondata: „Korunk szelleme a demokrácia.” Kifejti, mit ért e fogalmon, meghatározza tulajdonságait, megnevezi ellentétét, a zsarnokságot. Ennek alapján szembeállítja a Habsburg-birodalom működését, ami a népek, nemzetek elnyomása árán létezik a független Magyarország eszméjével. Rávilágít, hogy milyen igazságtalan különbséget tesznek a függetlenségi harcok között a sikeres kimenetel szempontjából: ha győzedelmeskednek, akkor elismerik törekvéseiket, ha kudarcot valának, az anarchia és lázadás bélyegét sütik rájuk. Csorba László a világtörténelemre is kitekintett előadásában, két emblematikus figurát emelt ki: George Washington és Bonaparte Napóleont. Mindketten kiváló államférfiak voltak, ám Napóleon saját hatalmi ambícióinak elérésére használta fel a népet, míg Washington a nép érdekeit védő politikusként tevékenykedett.

Ezt az Ohióban elhangzott nagy ívű szónoklatot, valamint Kossuth 1848. szeptember 24-i bejelentését a magyar képviselőházban toborzó-körútjának megkezdéséről Galkó Balázs és Hegedűs D. Géza színművészek előadásában hallhattuk. A Kossuthról kialakult képet hivatott árnyalni Vajda Jánosnak a forradalmi szónokot megidéző írása, és Móricz Zsigmond visszaemlékezése gyermekkorának Kossuth-képére. A programot a Duna Művészegyüttes táncosainak fellépése zárta.

S. B.

Kávé, szakma, szendvics, beszélgetés

A Múzeumi Sajtókávéház programsorozata

„Hiszen itt minden dicsőség csak abba áll, / Ha az ember locsog, pipál, ül vagy sétál, / Hörből pergelt török babot szűk kortyokkal, ...” - ekképpen szól Csokonai Vitéz Mihály helyszíni tudósítása a kávéházak berkeiből, s ekképpen hangzik a Múzeumi Sajtókávéház mottója is, ugyanis a költő *Pesti dicsőség* című költeményéből vett idézetet tették meg az alapítók „vezérgondolatuká”.

Immár több, mint egy évtizede létezik egy kulturális fórum, mely a múzeumi szakma, a sajtó és az érdeklődők, az ez irányban elkötelezettek résztvevőit igyekeznek összehozni; alkalmanként — vagy hosszabb távon is — kis csapatát összekovácsolni, ez a kulturális fórum: a Múzeumi Sajtókávéház.

Ennek a programsorozatnak az alappillére, eseményeinek fő szervezője, mindenek katalizátora a Magyar Nemzeti Galéria egy oszlopos tagja, agilis munkatársa. Mivel az ő szerénysége tiltakozna bárminemű további „dicsőítése” ellen, ezért igyekezzünk most már csak két szóval jellemezni, ő nem más, mint Demeter Judit.

Az ő személye, meg a Budavári Palota négy intézményének (Magyar Nemzeti Galéria, Budapesti Történeti Múzeum, Ludwig Múzeum és az Országos Széchényi Könyvtár) elhatárolása kellett ahhoz, hogy 1990 októbe-

rében egy alapító oklevél (azaz körlevél) által létrejöhessen a Sajtókávéház.

Az alapítók céljukként a „kulturális és művészeti sajtó pontosabb, hitelesebb, gyorsabb tájékoztatását” jelölték

meg. A létrehozandó kulturális fórumot „baráti jellegű találkozóknak” minősítették, és egyben felajánlották együttműködésüket a többi közintézménynek is. Az idők folyamán a „vándorgyűlések” hasznos és érdekes találkozókká nőttek ki magukat.

Milyenek is ezek a találkozók? A gyakorlatban ezek az összejövetelek úgy néznek ki, hogy minden hónap első hétfőjén (hétfő: értsd múzeumi szünnap) más-más kulturális intézmény — zömmel múzeum, de lehet galéria, egyesület szintű — látja vendégül a kollégákat, a szakmai újságírókat, s egyéb lelkes „fanatikusokat”.

Az esemény a vendéglátók bemutatkozásával kezdődik; beszélnek intézményükről, a legújabb kiállításairól,

terveikről. Utána következik a múzeumi körkép, ahol az érintettek saját új rendezvényeikről, tárlataikról tájékoztatják a megjelenteket. Mindig színesíti egy másfajta esemény is az összejevettelt: vagy egy újság mutatkozik be szerkesztői által, vagy a Tavasz/Őszi Fesztivál programjaiba nyerhetünk betekintést, avagy egyéb kulturális csemegével szolgálnak a szervezők. Az utóbbi alkalmak uniku- ma, hogy Saly Noémi, a „kávékultúra professzor asszonya” tart művelődéstörténeti sorozatot a maga lenyűgöző stílusában. A délutánok általános záróaktusa, hogy némi harapnivaló, és persze jó adag

kávé mellett, a jelenlévők kötetlen beszélgetés formájában tárgyalják meg a még fel nem vetett gondolataikat.

Szerencsénk, hogy elmondhatjuk, a Múzeumi Sajtókávéház nemcsak mint dicséretes kezdeményezés, hanem már évek óta mint ápolandó hagyomány él a kulturális közéletben, és talán a szakmai berkeken kívül is, ugyanis minden hasonszórú kultúrabarátot szeretettel várnak soraikba!

Unger Zsolt

(A Sajtókávéház vendéglátója 2001. januárjában a Petőfi Irodalmi Múzeum volt. Mivel a sorozat vetésforgó rendszerben működik, várhatóan a jövő év elején újra intézményünkben fogják rendezni.)

IRODALMI MÚZEUM

A Petőfi Irodalmi Múzeum hírlevele
ISSN 1588-2942

Kiadja a Petőfi Irodalmi Múzeum

Megjelenik negyedévente

Weboldal: www.pim.hu

Cím: 1053 Bp., Károlyi Mihály u. 16.

Tel.: 317 3611, 317 3450

Fax: 317 1722

Pénztár: 317 3611/203

Lapzártá: 2002. november 11.

Felelős kiadó:

Ratzky Rita

Mb. főszerkesztő:

Sulyok Bernadett

Főszerkesztő-hely.:

Unger Zsolt

Olvasószerkesztő:

Thuróczy Gergely

Tördelőszerkesztő:

Polgárdi Réka

Fotó:

Dobóczy Zsolt

Gál Csaba

T. Nagy György

A Petőfi Irodalmi Múzeum helyben megvásárolható kiadványai:

Újdonságok:

Az igaz ember pedig hitből él
Kerekasztal-beszélgetés a reformációról

Szerk.: Thuróczy Gergely,
PIM, Bp., 2002.

A forradalom után

Vereség vagy győzelem?

Szerk.: Cséve Anna, PIM, Bp., 2001.

Gyümölcsfák, rózsák, regények

Jókai Mór és a Sváb-hegy

A katalógust összeállította: E. Csorba
Csilla - Kalla Zsuzsa, PIM, Bp., 2001.

Imáttalan ima

Devecseri Gábor Emlékkönyv

Összeáll.: Devecseriné Huszár Klára,
Szerk.: Maróti István, PIM, Bp., 2001.

Ment-e a könyvek által a világ elébb?

26 vers Vörösmarty Mihály
születésének 200. évfordulóján

Szerk.: Kovács Ida, PIM, Bp., 2001.

Szerb Antal bibliográfia

Összeáll.: Nagy Csaba, PIM, Bp., 2001.

Szerb Antal válogatott levelei

Szerk.: Nagy Csaba, PIM, Bp., 2001.

Éltem egyszer én, Márai Sándor

Fotók, emlékek, dokumentumok
az író életéből

Összeáll.: Mészáros Tibor,
Helikon Kiadó és PIM, Bp., 2000.

Az irodalom ünnepei

Kultusz történeti tanulmányok

Szerk.: Kalla Zsuzsa, PIM, Bp., 2000.

A magyar emigráns irodalom lexikona

Szerk.: Nagy Csaba,
Argumentum Kiadó és PIM, Bp., 2000.

Napfény és holdfény

Jókai világi

PIM, Bp., 2000.

Párbeszélgetés

Írók, költők a Károlyi-palotában

Szerk.: Havas Judit,
Dinasztia Kiadó és PIM, Bp., 2000.

A Petőfi Irodalmi Múzeum évtizedei

Dokumentumok, írások, vallomások,
Szerk.: Botka Ferenc, PIM, Bp., 2000.

„Tanuljátok meg, mi a költő...”

A katalógus szövegét írta: Kerényi
Ferenc, PIM, Bp., 2000.

Nemzeti romantika és európai identitás

Tanulmányok a romantikáról, szerk.:
Cséve Anna, PIM, Bp., 1999.

Móricz Zsigmond, a Kelet Népe szerkesztője, levelek I-II.

S. a. rend.: Sz. Fehér Judit, G. Merva
Mária, Tasi József, PIM és Argumentum
Kiadó, Bp., 1988, 1999.

Beszélő tárgyak

Szerk.: Kalla Zsuzsa, Ratzky Rita,
PIM, Bp., 1998.

„Fekete album szürke erdejében”

Juhász Gyula összes fényképe

Összeállította: Macht Ilona és Tasi
József, PIM, Bp., 1998.

„Merre, hogyan?”

Tanulmányok Pilinszky Jánosról
Szerk.: Tasi József, PIM, Bp., 1997.

Kegelet és irodalom

Kultusz történeti tanulmányok
Szerk.: Kalla Zsuzsa, PIM, Bp., 1997.

„Inkarnáció ezüstben”

Tanulmányok Nagy Lászlóról
Szerk.: Tasi József, PIM, Bp., 1996.

Nagy László-bibliográfia

Összeállította: Maróti István, Pesti Ernő,
Reguli Ernő, PIM, Bp., 1995.

Déry Tibor: Lia

Korai elbeszélések 1915–1920
S. a. rend.: Botka Ferenc, PIM, Bp., 1996.

Déry Tibor: Kék üvegfürdő

Elbeszélések 1920–29, Versek 1916–37
S. a. rend.: Botka Ferenc, PIM, Bp., 1998.

Déry Tibor: Knockout úr útjegyzei

Elbeszélések 1930–1942
S. a. rend.: Botka Ferenc, PIM, Bp., 1998.

Déry Tibor: Különös árverés

Regények 1920–1942
S. a. rend.: Botka Ferenc, PIM, Bp., 1999

„D. T. úr X.-ben”.

Tanulmányok
és dokumentumok Déry Tiborról
Szerk.: Botka Ferenc, PIM, Bp., 1995.

Három asszony

Déry Tibor levelezése feleségeivel
Szerk.: Botka Ferenc, PIM, Bp., 1995.

A PETŐFI IRODALMI MÚZEUM KIÁLLÍTÁSAI

„Tanuljátok meg, mi a költő...”

Állandó Petőfi Sándor-kiállítás

Napfény és holdfény

Jókai világi
(2003. január 31-ig)

„Költő hazudj, de rajt' ne fogjanak”

Arany János-kiállítás
(2003. április 18-ig)

Ady-oltár

Melocco Miklós, 1977

„Ki látott engem?”

Ady-életmű-kiállítás
(2003. április 30-ig)

„Rejtett bánat”

Kiállítás Vajda János születésének
175. évfordulója alkalmából
(2002. december 31-ig)

Országutak üzenetei

Kamarakiállítás Déry Tibor
halálának 25. évfordulóján
(2003. február 15-ig)

Látogatási idő: 10-től 18 óráig. Hétfő szünnap.

A Tamási Áron-emlékszoba hétköznapokon 10-18 óráig látogatható.

Belépőjegyek: Felölt: 250.- Gyermekek, nyugdíjas: 100.- Családi: 500.-

Kombinált jegyek (a PIM-be és a Kassák, a Jókai, az Ady Múzeumba is érvényesek, felhasználhatók egy héti) Felölt: 500.- Gyermekek, nyugdíjas: 200.-

Tárlatvezetés: dr. Kozma Éva (317 3611/245, muzeumped@pim.hu, díja: 700.-)

Új szolgáltatásunk: Fülhallgató tárlatvezetés magyar, angol és német nyelven
Magyar nyelvű: 300.-, Idegen nyelvű: 800.-

BUDAPESTI EMLÉKMÚZEUMAINK

Kassák Múzeum

1033 Fő tér 1. Tel.: 368 7021
Nytva 10-től 18 óráig
Hétfőn zárva
Belépőjegyek: Felölt: 100.-
Gyermekek, nyugdíjas: 50.-
Családi: 300.-

Ady Emlékmúzeum

1053 Veres Pálné u. 4-6.
Tel.: 337 8563
Nytva 10-től 16 óráig
Hétfőn és kedden zárva
Belépőjegyek: Felölt: 200.-
Gyermekek, nyugdíjas: 100.-

Jókai Emlékszoba

1121 Költő u. 21.
Tel.: 395 2605
*Gyümölcsfák, rózsák,
regények*
Jókai Mór és a Svábhegy
Nytva:
április 1-től október 20-ig
Hétfőn és kedden zárva
Sze-P: 10-14
Szo-V: 10-16
Belépőjegyek:
Felölt: 100.-
Gyermekek, nyugdíjas: 50.-

Kutatás szolgálat a tudományos kutatók és a média számára:

Könyvtár: H-Cs: 10-16
Kéziratár: H-Cs: 9-16 P: 9-15
Művészeti és Relikviatár: H-Cs: 10-16
Hang- és Videótár: H-Cs: 10-16